

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Ingeborg Buhl: Vildmænd som frugtbarhedssymbol og skjoldholdere ved det danske kongevåben	57
Norske aktivister	65
Nye kommunevåbener i Norden	66
Gustaf von Numers: Finlands kommunvapen	72
Hans A. K. T. Cappelen: Tanker om den heraldiske flatestil	77
Allan Tønnesen: Bomærkeføring i vore dage	86
Heraldisk litteratur siden sidst	89
Jan Raneke: Ett heraldiskt altarbrun i Ödeby, Närke	97

Vildmænd som frugtbarhedssymbol og skjoldholdere ved det danske kongevåben

Af *Ingeborg Buhl*

SOM beboere af et udpræget lavland har vi danskere, udover vort kendskab til vildmændene ved vort rigsvåben, kun en begrænset viden om disse fabelmennesker, som dog har spillet så enorm en rolle i det øvrige Europas og den tilgrænsende Orients hele sagnverden. Man gør sig næppe nogen forestilling om i hvor høj grad disse skikkelser har beskæftiget fantasien. De har da også afsat deres spor i kunst og litteratur, lige fra det babyloniske Gilgamesh-epos, over Det gamle Testamente (Jesaia's taler 34,14 om disse hårede væsener), den antikke oltid og ikke mindst middelalderen igennem helt op i vor egen tid. Her lever erindringen om dem endnu i de bjergegne, der alle dage har været deres yndede tilholdssted. Der har været tider, især i den senere middelalder, hvor den europæiske bevidsthed ligefrem forekommer én imprægneret med forestillinger om dette mystiske væsen, der optræder i alle folketroens mange forgreninger. Jo mere man fordyber sig i spørgsmålet, des mere bliver man slået af, hvor sammenfiltret hele denne forestillingsverden dog har været, idet myte, gudesagn, ritus, ridderromantik og folkeeventyr løber i eet, så at de enkelte

figurers individualitet udviskes med disse for tid og sted stadigt skiftende iklædninger.

Det er forbløffende at se, at i denne fantastiske kehraus er det vildmanden — for en del også hans kvindelige sidestykke — der udgør det faste punkt hvorom den hele vilde jagt roterer. Ja, i egentligste forstand den vilde jagt eller vilde horde, for netop den vilde jæger, der optræder som anfører for nattens uhyggelige skarer er såmænd i sin utilstand identisk med den allestedsnærværende vildmand, subsidiært altså den vilde kvinde. Hver kulturkreds, hver egn har givet dem deres særlige navne, ofte også sprogligt med reminiscenser fra de oprindelige elementer de har optaget i sig. Jeg ville på en og samme bugtede snor kunne trække en hel perlerad af både fiktive og oprindeligt historiske navne, der nok kan få det til at gibbe i læseren. Vi kan i rækken møde så forskelligartede væsener som Hekate, vore folkevisers Didrik af Bern (alias kejser Theoderik af Verona), Odin, som jo nu af historikerne identificeres med hunnerkongen Attila, og — hvorfor ikke tage Merkur med? ham der ledede de dødsskare til Hades. Allerede i den fjerne

fortid da vore ugedages navne overførtes fra latin til germansk, sidestilledes jo som bekendt Odins dag, onsdag, med Merkurs (mercredi osv.) fordi begge var anførere for de døde sjæles tog, altså på et tidspunkt da Thor endnu ikke havde vejet pladsen som øverste gud og derfor havde fået Jupiters, Jovis' (sprogligt slægtskab med Jahve?) dag overladt som sin. Måske skal vi tage de arabiske djinner med, ihvertfald Herodias i hendes middelalderlige omformning, inden vi når til vor egen kong Volmer og den tyske Schimmelreiter (af Schemen = de dødes skygger). Og lad os så som slutsten på denne langt fra fuldstændige kæde sætte så elegant en fyr som vort Tivolis Harlekin med hans til den kendte flade briks degenererede vildmandskølle. Mellemløddet er den middelalderlige Hellekin, Herlekin, der kunne afstedkomme natlige trafikstandsninger, når folk i lovligt ærinde blev bremset af denne vildmand, indtil han havde fået dirigeret sin dødeskare tværs over vejen og gav grønt lys.

Vildmandens almindeligste antræk er en lådden behåring; sådan, og forsynet med en kølle eller et oprevet træ forekommer han, og ses han endnu ved de mange støjende optog og skuespil, som navnlig var knyttet til Helligtrekonger (saturnalietiden?), til karnevalet eller høstfesterne. Forklædningen opnåedes ved hjælp af virkelige dyreskind (jvnf. Herkules med kølle og løveskind) eller en dragt besat med hårtjavser, undertiden med fjer (Papageno?) eller i nødsfald med tøjstumper. Her møder vi altså igen en forløber for vor egen, eller rettere Commedia dell'artes, Harlekin. I Øst-rig kaldtes disse tøjstykker Hutteln, deraf »das Huttlerlaufen« og, for at gøre det hele endnu mere filtret, af-

ledes Hitlers navn af ordet Huttler, så også han kan rykke ind i denne heksesabbaths kred. Også nazismens varulvebevægelse går for den sags skyld tilbage til f. ex. de baltiske vildmands- eller varulveoptøjer, som i modsætning til de fleste andre optog havde en særlig rå og uhyggelig karakter og menes at have haft hemmelige forbund som baggrund – gefundenes Fressen for nazismen.

Emnet lader sig næppe udtømme, men går man tilstrækkelig tilbunds i selv de skikkeligste eventyr og sagn, skal man nok ende med at støde på denne en og samme gærende undergrund, der har haft sin stærkeste grobund i vilde skovrige bjergegne. Det er derfor vi herhjemme ikke rigtig har kunnet være med i legen, efter at vildskoven er trængt tilbage. Vor oldtids jætteværd er vel egentlig et lån nordfra, og kun i de af vore folkevise, hvor urgrunden skinner stærkest igennem, møder vi en dyrkarl som i Svend Vonveds vise, eller Didrik af Berns kraftkarle. Sammenlignet med udlandets er vor egen middelalders sagnfigurer ret spagfærdige, og vi har naturligvis lagt os særligt efter havvæsener, ja ofte ligefrem »oversat« sagnene fra fastlandssprog til havets og strandenes sprog. Enhver dansker der læser amerikaneren R. Bernheimers *Wild Men in the Middle Ages* (1952) vil nikke genkendende til hans gengivelse af et sagn, hvor pigen frivilligt giver sig hen til vildmanden og føder ham børn, men af klokkeklangen drages mod kirken, hvor så den forladte ægtemand opsøger hende og hjemfører hende til sine skove. De væsener der optræder på landjorden er hos os reduceret til småtrolde der ligesom vildmændene er slemme til at forbytte børn, til dværge, nisser og ellefolk. I Norge og Sveriges vildere

landskaber har deres navn straks en noget uhyggeligere klang, det gælder således vildmandinden, også kaldt »den grønne dame«, der er blevet huldre og skogrå. De minder jo ikke så lidt om den Loreley, Heine anbringer på klippen ved Rhinen, og som Eichendorff i sit digt lader udbrude: »Kommst nimmermehr aus diesem Wald. Ich bin die Hexe Loreley!«

Som det er gået de oprindeligt så farlige hekse (også de er jo kendt for deres årlige natlige flugt gennem luften), at de endte som hyggelige, næsten komiske moriller i folkeeventyrene (Fyrtøjet), således gik det også med bjergegnenes vilde mand, den rå og rædselsvækkende, der rev træer op med rode og hujede jo vildere vejret teede sig. Han mildnedes med tiden, man blev så at sige dus med ham, indtil der næppe var den kategori der ikke kunne inddrages i begrebet, selv eremitter og hellige mænd. På et gammelt træsnit ser man således St. Johannes Chrysostomos kravle rundt på alle fire i læddent gevandt og med helgenglorie om panden. — Som modvægt mod den raffinerede, næsten overciviliserede kultur, som hoflivet, trubadurverdenen og snart også bysamfundene havde skabt, møder vi i middelalderens senere århundreder en strømning, som føles helt rousseausk. Træt af sin egen høviskhed og strenge konvensens længtes man mod et liv i den uberørte natur, og hvad lå da nærmere for den forfinede, af spleen lidende ridder end at fantasere sig ind i den vilde mands særden i skovens ensomhed in puris naturalibus, kun beskyttet af den tætte hårvækst, og ernærende sig af bær og det vildt man selv nedlagde. Derfor bliver ridderromanerne, hvor man kunne afregere sine høviske

1. St. Johannes Chrysostomos tages til fange som vildmand. Træsnit fra 1481.

hæmninger og fortrængte instinkter, en så yndet ventil for fantasien. Pludselig vrimler litteratur og billedkunst, ikke mindst brugskunsten som f. ex. vægtæpper (jvnf. vort schweiziske exemplar i Nationalmuseet), skrin og glasmaleri med disse naturens lykkelige sønner, som enten er draget ind i skovene eller — som Parcifal, den rene låre, — drager ud derfra. Vildmandsfamilien skildres med sand sympati, og dens liv som en naturidyl af reneste vand. — Indtil da havde man så afgjort holdt med de gæve riddere som reddede den pige vildmanden bortførte; man gav røverer navne som Orkis eller Orsus, der røber deres slægtskab med den klassiske Orcus, underverdenen, hvortil Pluto bortførte Proserpina. Dürer, hvis forkærlighed for fabelverdenens emner er velkendt, lader sin Prosperina bortføre af en vaskeægte vildmand, men går videre endnu, idet han flere gange identificerer vildmanden med døden.

Nu lader smagsændringen altså pludselig vor vilde mand føre et rø-

rende husligt liv omgivet af sin lille hårede kone og børneflokk — den rene sommerferietilværelse. Er der tale om aggressivitet, er det såmænd lige så ofte de ædle fruer der er pågående, men under alle forhold har de krammet på vildmanden og i så fald ender han med i kæde eller blot i silkebånd at ledes hjem til borgen, hvor der nu venter det stakkels naturbarn lektioner i høvisk optræden. Ja selv i skakspillet's regler indvies han af den yndige. — Fra denne trækken vildmanden ned i pastoral idyl eller i en socialt anerkendt borgerlighed er der ikke langt til komikken, som der jo også var rig anledning til at udfolde ved de årlige, borgerlige eller fyrstelige fester og karnevalsoptog. Hele manien endte i det rene pjank, sådan som vi ser det på visse vævede tæpper, ikke mindst et der hænger i en af Namurs kirker (!), hvor vi præsenteres for det højbjårne

2. Vildmandinde med fabeldyr. Detalje af schweizisk vægtæppe, 1430.1440. Schweizerisches Landesmuseum, Zürich.

selskabs maskerade med alle deltagere i låddent vildmandsantræk. Dog har man ikke kunnet få sig til at give afkald på de, åh, så à la modiske hovedtøjer. — Ved en lignende fest var den franske konge Charles VI på nippet til at brænde ihjel, da der gik ild i hans hårede dragt. Det er denne begivenhed der gav Goethe ideen til ildebranden ved den kejserlige maskerade i Fausts II del.

Men den tid kom, da renaissancens klassiske komparseri bevidst opslugede middelalderens figurverden og igen forvandlede f. ex. vildmanden til den lystne satyr eller til guden Pan. Der ved søres morsomt nok hele denne forestillingskreds tilbage til dens oprindelige udspring, som man i sin tid kunne møde hos en Homer (Polyfem), en Ovid eller Vergil, der såvist ikke er gået af vejen for at møde op med vilde mænd. Dog har Cervantes og Shakespeare (Caliban i Stormen) på det område holdt sig fra det klassiske koketteri. — Fra 1600-tallet mistede de sørende kredse helt interessen for vildmanden, som nu kun levede videre i de meget jævne lags årlige fester, og da vi endelig møder ham igen i 1700-tallet er det som den ægte vilde fra de fjerne kolonier.

Men hvilken smagsændring vildmanden end oplevede, ét særkende bevarede han under alle metamorfoser, sin heftige erotiske appetit på det andet køn. Selv på ellers ret primitive fremstillinger er det forbavsende at se, hvor det er lykkedes at gengive det lystne blik hvormed han betragter kvinden. Han fornægter aldrig sit slægtskab med de ældgamle frugtbarhedssymboler og riter — i Jugoslavien »drukner« man ham således ved forårsfesten og lader ham genoplives, som tegn på det nye liv der skal genopstå — og ser vi ham end deltagende i

agerbrug og kvægavl, så er det på det rent sexuelle område han har haft sin største succes. Det var som vi så den slags emner man valgte til de vævninger eller kærlighedsskrin bejleren skænkede sin udkårne, intet under at vildmanden netop her afbildes som smægtende elsker eller lykkelig familiefader. I Italien, hvor allegoriske skuespil altid har spillet en stor rolle, hører vi om at der ved Lucrezia d'Estes bryllup oprådte en Venus omgivet af dansende vildmænd. Man skal heller ikke undre sig over på gamle træsnit at se ham afbildet med en venusstatuette i hånden. Hos minnesangerne er udtrykket »at blive vild« ligefrem identisk med forelskelse. Og i visse egne i Frankrig optræder endnu i vor tid første søndag i fasten en forklædt vildmand, der skal sætte fart i forbindelser mellem de unge som ikke fik fejret bryllup i karnevalstiden.

Vildmanden må altså betragtes som en art talisman for forplantningen, og hvor skulle denne funktion tages til indtægt i højere grad end indenfor de slægtskære adelsfamiliers tegn-sprog, heraldikken? Man må formode, at vildmanden da han optoges som heraldisk emblem, foreløbig i selve våbenfeltet, har været opfattet som symbolet på den rå kraft, altså som det ideelle skræmmemiddel i kamp, på linie med de mange løver, griffer eller drager der må tænkes at have haft samme mission. Da vildmanden fra midten af 1300-tallet i stigende grad gik over til at anvendes som skjoldholder, var uhyggen imidlertid allerede for en stor del gået af ham, så jeg vil tro det nu blev frodighedssymbolet der trådte i forgrunden. Selvfølgelig behøver denne symbolik ikke altid at have ligget øverst i bevidstheden, der er tydelig-

3. »Dødens våbenskjold«. En vildmand holder skjoldet ved hjælp af en stav og hvisker til en fornem dame. Kobberstik af Albrecht Dürer fra 1503.

vis gået mode i denne brug som i så meget andet. Desuden lå det snublen-de nær at anvende netop denne skjoldholder, eftersom man i de store optog ofte så riddernes tjenere bære deres herrers skjolde foran dem iført den så almindelige vildmandsforklædning. Men vi kommer ikke uden om frugtbarhedssymbolet, selv om vi skal helt ned til Valladolid i Spanien for at finde det helt eklatante – og forbløffende – bevis. På San Gregorio kirken (opf. 1490) optræder et helt sæt af, overmenneskeligt store, lådne vildmænd anbragt på kirkefacadens støttepiller, dér hvor ellers helgenerne har deres plads. De står her som vogtere af livets træ, som med rod i livets kilde ses brede sine grene behængt med Ferdinands og Isabellas

ahnevåbener og vrimlende med små putti, altså som en forjættelse om slægtens avlekraft og trivsel.

Ligesom vort lavlands fabelverden er fattig på de vildmænd, der var et næsten fast inventar i bjerggegnenes forestillingskreds, således optræder de også såre sjældent i vor middelalderlige heraldik. Fra det øvrige Europa kendes derimod c. 200 vildmænd i våbenfelterne og uoverskuelige mængder som skjoldholdere. Selv de mere gængse skjoldholdere som engle, løver og drager der dukkede op hos os i 1400-tallet, altså næsten 200 år efter deres første optræden i udlandet, ebbede hos os for en tid ud i 1500-tallet, indtil skikken tog fart midt i næste århundrede med grevskabernes og baroniernes oprettelse under encvælden. Det er typisk at vildmandens optræden i Billernes våben (første gang i Torben Billes sigil 1507) har været

følt som noget så exceptionelt, at den affødte et sagn om en lådden dværg (!), der under en tørkeperiode hjalp herremanden til vand (altså igen et oplagt frugtbarhedsmotiv).

Men nu i kongeslægten? Bortset fra Kristoffer af Bayerns sigil fra 1441 med kvindelige skjoldholdere møder vi dem først regelmæssigt hos Kristiern I og da foruden engle mest vildmænd i form af gotisk langstrakte, hårede gespenster. Det gælder allerede det første af hans sigiller – med to vildmænd – fra 1449, året efter hans kroning. Det har hidtil været et åbent spørgsmål, hvad der bevægede den første oldenborgske konge til at vælge netop dette symbol, men efter alt det her fremsførte vil forklaringen næppe forekomme så fjernliggende som ved første øjekast. – Hvis man nemlig tænker på, at der i Danmarks kongerække i de foregående 162 år kun een eneste gang forkom en naturlig arvegang fra fader til søn, og det endda kun ved Valdemar Atterdags tronbestigelse efter det forvirrede interregnum, så melder tanken om vildmanden som symbol for avlekraften sig ganske naturligt. I det sidste trekvarte århundrede havde man tilmed måttet lede videnom blandt så fjerne slægtninge som søsterdattersønner, og det hentet fra Pommern og Bayern, for at finde tronfølger. Også Kristoffer af Bayerns ægteskab med Dorothea af Hohenzollern-Brandenburg var barnløst, og hertug Adolf af Holsten, som man først tilbød kronen efter Kristoffers død afslog med den motivering, at også han var barnløs. Valget faldt da på den unge hertug Kristiern af Oldenburg, der tillige arvede sin forgængers enke. Er der noget at sige til, hvis Kristiern I har tænkt, at nu skulle der så sandelig skaffes afkom med det gode eller med det

4. Braunschweigske vildmandsdalere udmøntes fra 1540. Vildmanden symboliserer den braunschweigske familie, der senere forgrener sig i Braunschweig-Lüneburg, som viser vildmanden med træet i højre hånd, og Braunschweig-Wolfenbüttel, hvis vildmand holder træet i venstre hånd. Den her viste daler er fra 1648 og iøvrigt fundet ved Horsens. Foto: Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling.

onde. Og hvilke talismaner var mere probate i så henseende end vore avlekræftige hårede venner. Paul Warming har i HT nr. 1 1960 gjort rede for kombinationerne af Kristiern I's skjoldholdere efter som han blev hyllet også i Norge, Sverige og hertugdømmerne, men dette spørgsmål falder udenfor vort problem.

Selvølgelig kan der ved siden af dette for mig at se ret væsentlige motiv også tænkes andre. De regerende i landet havde for ikke så længe siden været præsenteret for den her tillands endnu så lidet kendte heraldiske vildmand, dengang hertug Rumpold af Schlesien optrådte i Danmark som mægler mellem Erik af Pommern, den vendiske Hansa og holstenerne og altså sikkert må have beseglet adskillige dokumenter. Og netop han havde både en vildmand og en vildmandinde i sit segl. Dertil kommer så dronning Dorothea, som havde rod i tysk tankegang. Selv om hun var det rene barn endnu, da hun kom til

5. Vildmand med våbenskjold. Kobberstik af tyskeren Martin Schongauer. 1400-tallet.

6. Torben Billes sigil fra 1507.

landet, må hun have været fortrolig med de allegoriske maskefigurer, der agerede ved bryllupper netop i Brandenburg og Bayern (deriblandt også vildmandinder). Hvem ved om ikke lignende masker har optrådt ved hendes egne bryllupsfester. — Et af de ret få rigsvåbener, som foruden det danske og græske (velsagtens via kong Georg) samt Braunschweigs har anvendt vildmænd, er det preussiske, altså hohenzollerske rigsvåben. Har symbolet spøgt i dronningens slægt allerede i 1400-tallet?

Måske man også skal regne med endnu en mulighed, som ikke kan historisk underbygges, netop fordi den hemmelighedsfuldhed der hæfter ved visse lukkede sammenslutninger vanskeliggør en undersøgelse. Der har dog hos dem der som f. R. Bernheimer har studeret det europæiske vildmandsspørgsmål meldt sig en fornemmelse af en forbindelse mellem disse to fænomener. I hvertfald kunne det kulux-klanagtige ved den baltiske varulvebevægelse tyde på et sådant frimureragtigt forbund. Har Kristiern I i sin halvt tyske ungdom været tilsluttet et sådant? Vi kommer næppe videre end til et spørgsmålstegn.

Der er som man ser flere muligheder for associationer ved siden af det nævnte frugtbarhedssymbol, men in-

gen kan nægte at vildmændene opfyldte deres pligt. Kristiern I's søn Hans blev født, omend først i 1455, og dermed burde de brave talismaner egentlig have ladet sig nøje; for den senere søn Frederik forkludrede for tid og evighed vort forhold til hertugdømmerne. De tilfaldt ham i 1490, fordi der her rådede en anden arvelev end i Danmark.

I de følgende århundreder dukker vildmændene kun sporadisk op i den kongelige heraldik. De findes på kong

7. Træsnit på titelbladet af en af de ældste bøger der er trykt i Danmark, bogtrykkeren Melchior Blummes udgave af Landivivius: *Epistolæ aureæ Turci*, København 1519.

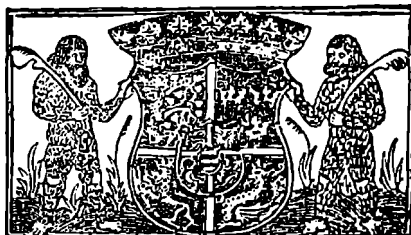
Hans' og sønnen Frants' gravstene, udført af tyskeren Claus Berg. Han er så vidt vides også mester for bisp Iver Munks gravsten i Ribe, hvor de to temperamentsfulde skjoldholdere optræder som en mellemting mellem vildmænd og sirener, hvad med vort

kendskab til al mytisk forvirring vel ikke behøver at undre. — Som et kuriosum kan det også nævnes, at rigsråd Torben Bille, vel under påvirkning fra hove, i 1507 lod sit sigil forsyne med en vildmand. Han havde i 1502 ægtet kong Hans' elskerinde Edele Jernskæg, men ægteskabet havde indtil da været barnløst. Har hr. Torben ment at måtte ty til Kristiern I's talisman? Den svarede i så fald til forventningerne. Edele fødte inden sin død sin mand to børn. Måske også rigskansleren Hans Kjeldsen er blevet inspireret af de kongelige vildmænd til sit sigil (1486) med den halve vildmand i feltet.

Fra Kristiern II's tid finder vi vildmænd ved det kongelige våbenskjold, som den flamsk påvirkede bogtrykker Kristiern Pedersen anbragte foran i sin udgave af *Saxokrøniken*. Siden ses (bortset fra mønter — således på en medaille og en breddaler fra Kristian IV's tid c. 1608 — og mindre sigiller) skjoldholdere, endsige vildmanden kun sjældent i forbindelse med det kongelige våben, end ikke på de dog ellers så dekorative Kronborgtapeter. Forekom der senere hen skjoldholdere, kunne det ligeså godt være engle, elefanter eller løver. Intet lå fast. Men i Kristian V's store segl fra 1694 møder vi atter de to vildmænd, denne gang dog som de to højst respektable og soignerede herrer, der efterhånden har afløst de hårede vilde. De optræder her nøgne men med et tækeligt arrangement af blade om lænden og en lignende krans om hovedet. Skægget er hvidt og flagrende, men da det danske rigsvåbens nuværende form fastlagdes i 1819 havde de to skjoldets vogtere undergået en foryngelseskur. De viser sig nu som to atleter med kort sort hår og velplejet skæg og iført den forlængst fastslåede vulst af

grene og blade om lænden. Køllen er dog stadig en fast attribut som en mindelse om de gode mænds noget

blakkede fortid. Flankeret af disse to pragtmændfolk kendes vort våben nu af hvert barn.

8. Træsnit på titelbladet af Poul Helgesen: Undervisning om Messens Kanon. Trykt af Poul Ræff i Århus i 1531.

Norske aktivister

ETTER lang tids forberedelse med utsending av medlemskapsinnbydelse vedlagt Historisk Tidsskrift, Norsk Slektshistorisk Tidsskrift og Heraldisk Tidsskrift, ble det konstituerende møte i en egen norsk heraldisk forening avholdt i Riksarkivet, Oslo, torsdag den 27. februar 1969. En rekke personer hadde svart på innbydelsen til å komme på møtet og av disse var 32 tilstede.

Som møtets dirigent ble valgt dr. philos. *Herman L. Løvenskiold*, som også var en av innbyderne til å stifte foreningen. Den første sak til behandling var hvilket navn som skulle velges, og både betegnelsene «Selskap» og «Forening» ble foreslått. Under hensyn til norske forhold, ble navnet *Norsk Heraldisk Forening* funnet mest dekkende, og det ble derfor vedtatt mot åtte stemmer.

Dr. Løvenskiold leste deretter opp et brev fra formannen i *Societas Heraldica Scandinavica*, redaktør *Sven Tito Achen*, som ønsket til lykke med stiftelsesmøtet. Den norske forening er forutsatt i innbydelsen å skulle være en lokalavdeling av det skandinaviske Selskap, på samme måte som lokalavdelingene som finnes i

Danmark og Sverige. Redaktør Achen foreslo i brevet til dr. Løvenskiold at avdelingens virksomhet ikke ble for bundet til et bestemt opplegg, men avpasset den interesse medlemmene viser for de første arrangementer, som et styre legger opp.

Etter forslag av godseier *Jørgen Mathiesen* ble dr. Løvenskiold valgt med akklamasjon til Foreningens første formann. Etter forslag fra andre fremmøtte ble formannen i Norsk Slektshistorisk Forening, rektor *C. S. Schilbred* og styremedlem i det skandinaviske Heraldisk Selskap, tannlege *Christian Spangen*, innvalgt i styret sammen med generalmajor *A. D. Dahl* og stud. jur. *Hans A. K. T. Cappelen*. *Jørgen Mathiesen* som er medlem av Det internasjonale heraldiske Akademi, ble foreslått, men ba om å ikke bli valgt.

I 1969 er det avholdt tre styremøter og i 1970 to. Bl. a. er det vedtatt at:

— Foreningens virksomhet bør søke å belyse heraldikken fra flere synsvinkler, som historisk, sosialhistorisk, genealogisk, personhistorisk, kunstnerisk, emblematiske osv. Ut fra dette syn er møtcevnene blitt valgt.

Nye kommunevåbener i Norden

Danmark

Ved den kommunale reform som trådte i kraft 1. april 1970 reduceredes antallet af danske kommuner fra godt 1300 til o. 275, og antallet af amtskommuner fra 25 til 14. Nogle få af kommunerne berørtes ikke af sammenlægningerne; de bevarede både deres hidtidige område og deres hidtidige navn. Andre kommuner er nye hvad deres område angår, men har bevaret et tidligere navn. Og de fleste af de nuværende kommuner er nye både af område og af navn. Af amtskommunerne er omkring halvdelen af de nuværende de samme som før reformen, både af navn og udstrækning.

En våbensførende kommune som af navn og udstrækning er den samme som før, beholder givetvis sit våben. Men ellers er billedet heraldisk uafklaret. En ny kommune, med eller uden et gammelt navn, kan være slået sammen af flere kommuner, hvoraf: 1. ingen førte våben, 2. én førte våben, 3. flere førte våben.

I det første tilfælde bliver kompositionering af et våben for den nye kommune formodentlig ikke lettere af de nye hensyn, som kommunens større udstrækning måske fører med sig.

I det andet tilfælde kan man måske få det gamle våben for en del af kommunen accepteret som våben for hele den nye kommune (evt. med en mindre ændring, fx andre farver). Dette er hidtil gjort i hvert fald i tre tilfælde, se nedenfor.

Inden for den tredje kategori vil

det utvivlsomt i de fleste tilfælde være bedst at skabe et helt nyt våben. Kombination af to eller flere kommunevåbener er set i andre lande (fx Øst-rig, se *Heraldisk Tidsskrift* 11/55, 1965) og er bestemt ikke noget som opfordrer til efterfølgelse.

De fire nye kommunevåbener som HT har kendskab til, giver eksempler på flere af ovennævnte grupper:

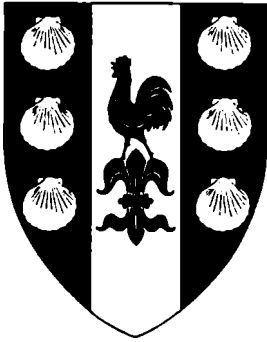
Brovst Kommune blev sammenlagt i 1966 og fik våben i 1969 (se nedenfor). Der skete i 1970 ingen ændringer i kommunens udstrækning eller navn.

Ejby Kommune fik våben i 1969 (se nedenfor). I 1970 blev den slået sammen med andre kommuner; ingen af disse havde våben, og den nye storkommune overtog både Ejby Kommunes navn og våben.

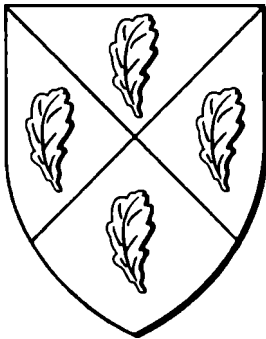
Farsø Kommune, Nordjyllands Amt, blev dannet ved kommunesammenlægningen 1970. Af de gamle kommuner der indgik i den, var der kun én som førte våben, Strandby-Farsø Kommune (se HT 11/45, 1965), og dennes våben blev overtaget uændret af den nye store *Farsø Kommune*.

Nøjagtig på samme måde gik det med *Videbæk Kommune*, Ringkøbing Amt. Den dannedes 1970 og overtog våbenet for Nørre Vium-Herborg Kommune (se HT 9/385, 1964); denne var den eneste af storkommunens delkommuner som førte våben.

Brovst Kommune, Nordjyllands Amt, tidl. Hjørring Amt. I rødt felt en hvid pæl mellem seks hvide muslingskaller; på pælen en hane ståen-

de på en fransk lilje, begge røde. — Hanen på liljen er taget fra Han Herreds segl og går tilbage vistnok til 1545, men i alle fald til 1584. De to sidefelter med muslingeskallerne skal anskueliggøre kommunens beliggenhed mellem hav og fjord, Vesterhavet og Limfjorden. Tre hvide muslingeskaller i rødt felt var desuden våben for adelsslægten Rotfeldt, som i tidligere tid havde store besiddelser på egnen.

Ejby Kommune, Fyns Amt, tidl. Assens Amtsrådsreds. Skråt firdelt af gult og rødt (i sidefelterne), fire egeblade af modsat farve. — Egebladene spiller på kommunens navn, oprindeligt Eg-by.

S.T.A.

Finland

Pertunmaa, landskommun i St Michels län: i rött fält en eldslåga av guld belagd med ett svart ax. Komponerat av Tapio Vallioja och fastställt 1.7.1965. Namnet kommer från ett av en man vid namn Perttu uppodlat område. Den med ett ax belagda eldslågan symboliserar rödningsarbete och jordbruk.

Pulkkila, landskommun i Uleåborgs län: I fält av silver ett störtat rött gaffelkors åtföljt av tre svarta kulor. Komponerat av Toivo Vuorela och fastställt 21.8.1964. Motivet till detta vapen är krigiskt. Gaffelkorset syftar på ett vägskil och kulorna på den strid som utkämpades där under kriget 1808-1809.

Pusula, landskommun i Nylands län: I grönt fält en av en grenskura bildad post och en lövskära, båda av silver. Komponerat av Gustaf von Numers och fastställt 19.9.1963. Grenskuran och lövskäran hänsyftar på svedjebruk och hela vapnet sålunda på jordbruk.

Pörtom (finska *Pirttikylä*), landskommun i Vasa län: I fält delat av blått och silver två liksidiga femhörningar vardera med en sida tangerande varandra längs den delande skuran, figuren belagd med en biljett, allt av motsatta tinkturer. Komponerat av Gustaf von Numers och fastställt 26.11.1963. Figuren alluderar på kommunens namn.

Pyhäjoki, landskommun i Uleåborgs län: I blått fält en gås av silver med beväring av guld nedtill åtföljd av en krona ställd över ett kors, båda av guld. Komponerat av Olof Eriksson och fastställt 22.9.1965. Gåsen i vapnet har kommit från en vid mynningen av älven Pyhäjoki belägen sten kallad Hanhikivi (Gåsstenen), vilken

Pertunmaa

Pulkkila

Pusula

ryssarna mot slutet av 1400-talet påstod utvisa gränsen mellan Sverige och Ryssland. Kronan och korset återger i stenen inhuggna märken.

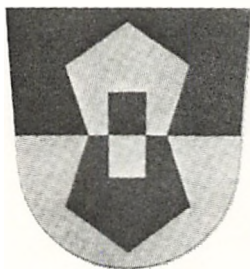
Brahestad (finska *Raahe*), stad i Uleåborgs län: I rött fält en harnesklädd ryttare på en sig stegrande häst, hållande i höger hand en lans med vimpel, allt av silver utom ryttarens hjälmkrona, visir och sporrar, huvudlaget, tyglarna och sadeltäcket, som är av guld; därunder en av en vågskura bildad stam av silver varur uppskjuter ett kummel (sjömärke) av guld. Komponerat av Olof Eriksson och fastställt 21.9.1963. Vapnet är en förbättrad upplaga av stadens gamla vapen, vilket i sin tur var härlett ur det sigill staden fick vid sin grundläggning.

Rantsila, landskommun i Uleåborgs län; I svart fält en av vågskuror bil-

dad sänkt ginbalk av silver i dexter övre hörn åtföljd av en sexuddig stjärna av guld. Komponerat av Olof Eriksson och fastställt 21.1.1964. Ginbalken återger en å och hoppets stjärna symboliserar de förhoppningar för framtiden utförda torrlägningsarbeten väckt.

Riistavesi, landskommun i Kuopio län: I svart fält en av en vågskura bildad stam av silver varur uppskjuter ett ljuster med tre spetsar av guld. Komponerat av Kaj Kajander och fastställt 17.4.1964. Vapnet står på gränsen till de talande vapnen. *Riista* är ett ord, som har flere betydelser, bl. a. byte, fångst. *Vesi* betyder vatten eller sjö. I vapnet skjuter fångstredskapet, ljustret, upp ur vattnet, vågskuran.

Rusko, landskommun i Abo och

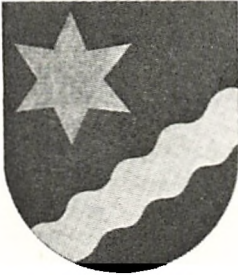
Pörtom

Pyhäjoki

Brahestad

Rantsila

Riistavesi

Rusko

Björneborgs län: I rött fält en uppskjutande med en sol prydd kräkla av guld. Komponerat av Ahti Hammar och fastställt 10.6.1964. Kräklan hänvisar till att den första inhemska biskopen i Finland var född i Rusko och solen till kommunens namn. *Rusko* betyder rodnad på himmeln, morgon- eller aftonrodnad.

BT

Norge

Vestfold fylke: På rød bunn en gull kongekrone.

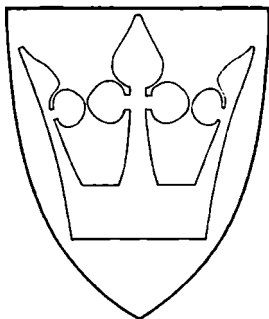
Hallvard Trætteberg som har tegnet våpenet hadde foreslått det samme motiv i sin bok «Fylkesmerker», publicert i 1930 for Norges Bondelag, og begrunner valget av krone-motivet ut fra overveielser om Vestfold fylkes historie. Fra hans utredning herom til de fylkeskommunale myndigheter meddeles her det som er relevant for forståelsen av motivvalget. Han fremholder således bl. a. at samlingen av Norges rike utgikk fra det kulturelle centrum i Vestfold. Under den norske Ynglinge-ætt i Vestfold var dette fylke eller høvdingedømme (som var en del større enn det nuværende fylke) i 800-årene hevet til et selvstendig kongerike (uavhengig av Danmark). Vestfoldkongene – den norske Ynglinge-ætt fra Halvdan Kvitbein

(700-årene) til Harald Hårfagre – gjorde et mektig inntrykk på samtiden, og deres historie ble festet i dikt og sagatradisjon, der ætten fikk en høy rang med halvt guddommelig glans før kristningen. Man konstruerte en opprinnelse fra fruktbarhetsguden Yngve = Frøy; derav navnet «Ynglinge-ætten». Da Gudrød Veidekonges († ca. 820) og dronning Åsas sønn Halvdan Svarte overtok, var riket vokset til å omfatte Østlandet og litt av Vestlandet (Sogn), men stadig

Paulus Holm, sokneprest i Kråkerøy, Fredrikstad. • A.D. MCMV. – Tidlig infeksjon med bacillus heraldicus har ført til en kronisk, uhelbredelig tilstand, dog ikke monoman. Under alvorligere recidiv i løpet av siste halvsekel

søktes avreagering ved å sysle med komponering av slektsvåpen og kommunevåpen. Dessuten ved etter fattig evne å skrive populære artikler om heraldiske emner, samt ved compileringsvirksomhet for Heraldisk Tidsskrift (meddelelser om nye norske kommunevåpen og fylkesvåpen).

med Vestfold som kjerne. Halvdan Svartes sønn Harald Hårfagre samlet deretter *hele* Norge. Han var stamfar for Norges nasjonale konge-ætt gjennom middelalderen. Alle de senere kongene hevdet å stamme fra ham, noget som hadde betydning fordi Norge var og ble, ifølge sin statsrett, et arverike.

I sin utredning behandler Trætteberg også spørsmålet om kronens form og peker på at den type som våpenet viser er den heraldiske normalform som har vært gjeldende fra ca. 1150 til nu, når kronebildet skal stå i skjold: den åpne krone, en ring med bladtakker. Fylkesvåpenets krone følger i hovedsak den norske type med kløverbladtakker som finnes på Håkon Håkonssons eller Håkon V Magnussons hoder på deres segl.

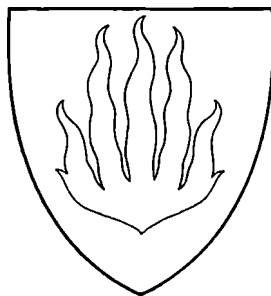
Vestfold fylkesting vedtok 3. desember 1969 forslaget, og våpenet ble fastsatt ved kongelig resolusjon den 30. januar 1970. Som fylkesflagg for Vestfold ble samtidig fastsatt: På rød bunn en gul kongekrone.

Røyken kommune i Buskerud fylke: På blå bunn en gull ildflamme med fem tunger.

Motivet er valgt med tanke på «røyken som det første synlige livstegn etter avfolkningen på Svartedauens tid». Sagnet forteller at det

stod røyk opp bare fra en eneste pipe i bygden etter Svartedauens herjinger.

En slik tolkning av bygdenavnet ut fra et sagn som synes å ha en umiskjennelig karakter av vandresagn kunde muligens risikere å bli avvist på koldsindig vis med et: *se non é vero, é ben trovato*, men i den noksom bekjente tolerances navn bør der vel gis en viss koncesjon også til en slik folkelig teori om navnets opprinnelse. Mens man i sitt stille sin foretrekker å sverge til magisterens ord, in casu professor Oluf Rygh, som utleder bygdenavnet «Røykin af Hraukvin, sammensatt af vin og (h)raukr, m., kegleformet Stabel eller Dynge (f. Ex. af Torv), også som Fjeldnavn». Hadde man så hatt i erindring at der ikke bare lenger ute i Oslo-fjorden, men også her inne på det nærliggende Hurum-landet har forekommet vulkansk virksomhet («Der grosse Hurum-Vulcan»), burde vel forestillingen om røk og ild fra et slikt naturfenomen kunnet gi en mere acceptabel idémessig bakgrunn for valg af våpen-motiv. Formentlig mere tilforlatelig enn et sagn om skorstens-røk som skal danne grundlag for bygdenavnet. Professor Rygh opplyser riktignok at et gam-

melt navn på bygden har vært *Myra-hvarf*, men at dette først etter Svartedauen skulde være erstattet av *Røy-*

ken, et vin-navn, som regulært hører til i en langt tidligere periode, synes ikke å være meget sannsynlig.

Men hvorom allting er – man har altså valgt et motiv som formentlig skulde være noget i retning av et «talende våpen», og man får jo bare avfinne seg med å måtte ta en smule fantasi til hjelp når ildtungene skal henspille på røk.

Våpenet blev vedtatt av kommune-styret den 13. oktober 1967 og fastsatt ved kongelig resolusjon den 15. desember 1967. Det brukes også som flagg. Etter forarbeide av kunstmaler Sverre Hennem, Røyken, tegnet i Riksarkivet, Oslo.

Paulus Holm.

Sverige

Nyskapade vapen har under 1968 og 1969 fastställt för staden Arboga, Konga, Nordan och Valbo härader, köpingen Sjöbo och landskommunerna Bara, Fagerhult, Glimåkra, Hofors, Tännäs, Vittsjö och Våxtorp. Uppgifterna i den följande presentationen har hämtats ur Statens heraldiska nämnds respektive Riksarkivets heraldiska sektionens yttranden till Kungl. Maj:t.

Arboga: I fält av silver en svart örn med näbb, tunga och fötter röda samt vardera vingknogen belagd med en sexuddig stjärna av guld. Arboga har tidigare fört ett hävdvunnet vapen som går tillbaka på stadens sigill, känt från ett pergamentsbrev av den 29.6.1330. Sigillet visar en örn under ett A mellan två stjärnor. Stadens privilegiebrev av den 26.1.1620 nämner ingenting om stadens vapen. Av hävd har stadsvapnet visat i fält av silver en svart örn med röd näbb och röda ben.

Arboga

Vapnet har kommit att anses alltför lika landskapet Värmlands vapen, i fält av silver en blå örn med röd beväring. Det har nu gällt att göra det nya vapnet tillräckligt olik det vapnet men också Örebros vapen, i fält av guld en åt vänster seende svart örn med röd näbb och röda fötter, åtföljd till höger om huvudet av en blå sexuddig stjärna och till vänster av en blå halvmåne.

För placandet av emblem på en örns vingknogar finns gamla förebilder. Så visar exempelvis ett vapensigill från 1264 för markgreve Johan III av Brandenburg en örn med vardera vingknogen belagd med en fembladig blomma.

Vapnet fastställdes den 13.6.1969.

Konga härad (Kronobergs län): I rött fält en hornprydd hjälm av guld och däröver en ginstam av guld. Häradets sigill visar, i varje fall från 1568, ett hjälmprytt huvud. Sigillbilderna har uppenbarligen valts i anslutning till häradets namn och torde återge en dåtida uppfattning att namnet anspelade på en fornnordisk kung. Ginstammen är införd av kompositionella skäl.

Fastställt den 9.2.1968.

(fortsattes side 74)

Finlands kommunvapen

FÖR 20 år sedan tog Suomen Kunnallisiitto (= Finlands Kommunalförbund) ett initiativ som blev betydelsefullt för heraldiken och dess utveckling i Finland. På förslag av detta förbund stiftades nämligen år 1910 lagen om kommuners rätt att föra vapen och initiativet visade sig vara en fullträff. De finska städerna hade redan länge använt vapen, men nu blev det köpingars och landskommuners tur att skaffa sig sådana – nota bene, om tillräckligt intresse härtill fanns, något tvång var det inte. Från första början slog idén an och tillvann sig snabbt en sådan popularitet, att man inom utgången av år 1969 stod inför ett fullbordat faktum: samtliga kö-

pingar och landskommuner i Finland hade sitt eget, vederbörligen stadfästa vapen.

Denna vapenrush var epokgörande. Från att i årtionden ha legat helt i stiltje, med undantag för en del resultatlösa försök att lösa problemen kring Finlands riksvapen, fick heraldiken nu vind i seglen. Allt vidare kretsar blev uppmärksamgjorda på dess existens, dess möjligheter och dess användbarhet också utanför ramen för enbart den kommunala heraldiken.

Kommunalförbundet har nu sett som sin uppgift att utge ett verk vari de territoriella vapnen i Finland presenteras, detta så mycket mer, som

Text till färgplanschen på motsstående sida:

Nurmes, landskommun i Norra Karelen län: I fält, kluyet av rött och svart en fura av silver med två kottar av guld. Vapnet är komponerat av Olof Eriksson och stadfäst 20.4.1953. Motivet symboliserar kommunens vidsträckt tallskogar och dess huvudnäring, skogsbruket.

Nurmijärvi, landskommun i Nylands län: I blått fält sju naturfärgade ynglingahuvuden med hår av guld ordnade 2, 3, 2. Vapnet är komponerat av Harald B. Hellström. Stadfäst 4.4.1954. De sju huvudena syftar på den kända författaren Aleksis Kivi, som föddes i denna kommun och vars mest kända verk är romanen »Sju bröder».

Pihlajavesi, landskommun i Mellersta Finlands län: I fält av silver en grön rönne med röda bär. Vapnet är komponerat av Olof Eriksson och stadfäst 10.10.1960. Figuren alluderar på första leden i kommunens namn, *pihlaja* = rönne

Pori, svenska *Björneborg*, stad i Åbo och Björneborgs län: I fält av guld ett svart björnansikte med röd tunga och krönt med röd krona. Valspråk på blått band

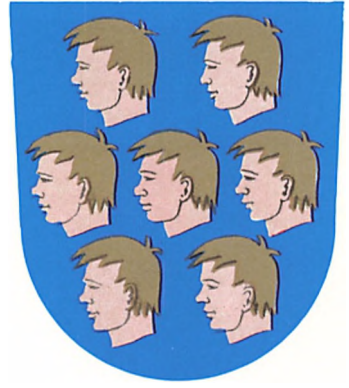
med bokstäver av silver: »Deus protector noster». — På skölden må användas murkrona. Vapnet hänsyftar på stadens svenska namn och björnmotivet förekommer i sigill från början av 1600-talet. Vapnet stadfästes år 1931 och den till stadfästelsesakten fogade vapenbilden är gjord av Carolus Lindberg.

Tammela, landskommun i Tavastehus län: I rött fält tre ekblad vars stjälkar förena sig gaffelkorsformigt; från förgreningen utgår åt vardera sidan ett skafat ollon, allt av silver. Vapnet är komponerat av Gustaf von Numers och stadfäst 29.12.1953. Sköldfiguren alluderar rebusartat på kommunens namn, *tammi* = ek. Namnets ursprungliga betydelse är omdiskuterad.

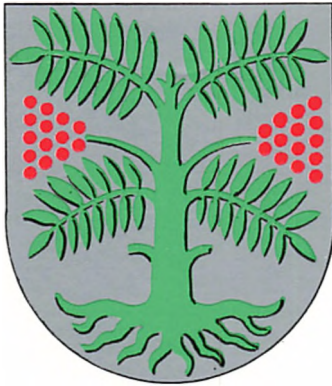
Uusikaupunki, svenska *Uusby*, landskommun i Åbo och Björneborgs län: I grönt fält St. Olof hållande i händerna stridsyxan och riksapplet, allt av guld och sittande på en tron av silver. Vapnet är komponerat av Ahti Hammar och stadfäst 29.10.1952. Skölden visar sockenkyrkans medeltida skyddshelgon som även givit sitt namn åt kommunen.

NURMES MLK

NURMIJÄRVI

PIHLAJAVESI

PORI

TAMMELA

ULVILA

ESPOO
ESBO

HÄMEENLINNA

JUVA

KUUSAMO

KYMI

förbundet under hela tiden genom sin vapenkommitté energiskt och målmedvetet bistått kommunerna i deras vapenfrågor. I de lätt räknade fall där kommunerna tidigare begagnat sig av sigill med symboler, har dessa, om det varit möjligt, givits heraldisk form och överförts i sköldfält. Men lejonparten (ca 480) av de vapen som under nämnda period kommit till, är h. o. h. nyskapelser.

Verket, som väntas bli färdigt 1970, omfattar förutom riksvapnet, vapnen för de historiska landskapen, för länen, städerna, köpingarna och landskommunerna – också de, vilka på grund av sammanslagning numera upphört att existera. Trycket utförs på Suomen Kunnallisliittos eget tryck-

keri som offsetarbete i färg enligt originalbilderna i stadfästelseakterna. Förbundets vapenkommitté jämte representanter för Heraldiska Sällskapet i Finland övervakar tryckningsarbetet. Boken kommer vidare att innehålla bl. a. en artikel av professor Kauko Pirinen om vår kommunala heraldik. Textdelen omfattar även samtliga vapenbeskrivningar med härtill hörande, alfabetiskt register över sköldfigurerna samt uppgifter om vem som uppgjort resp. kommunvapen, tidpunkten för stadfästelserna och motivvalet. Vad språket beträffar, så publiceras allt såväl på finska som på svenska fränsett vapenbeskrivningarna, som för helt finskspråkiga kommuner återges endast på finska. Dessutom ges ar-

Text till färgplanschen på motstående sida:

Esbo, svenska *Esbo*, köping i Nylands län, delvis med gemensam gräns med Helsingfors: I blått fält en krona och under den en hästsko, båda av guld. Vapnet är komponerat av Kaj Kajander och stadfäst 10.11.1955. Vapenmotivet är historiskt. Kronan hänvisar till den åldriga kungsgården Esbo gård och hästskon symboliserar de fordomdags rätt betungande skjutsförpliktelser som den genom kommunen löpande huvudlandsvägen ådrog befolkningen.

Hämeenlinna, svenska *Tavastehus*, stad med gammalt slott i Tavastehus län: I rött fält en genomgående, nedtill medelst en vågskura avgränsad mur från vilken uppskjuter två med spetsiga tak försedda torn och emellan dem en byggnad, alla av silver med svarta fönstergluggar; över borgen ett solansikte av guld. Vapnet baserar sig på sigillbild från 1600-talet. Det stadfästes 21.9.1956 efter revidering utförd av Gustaf von Numers.

Juva, landskommun i S:t Michels län: I svart fält ett kors, i högra vinkeln åtföljt av ett klöverblad, allt av guld. Korset symboliserar sockenkyrkan helgad det Heliga Korset och klöverbladet huvudnäringen,

jordbruket. Vapnet är komponerat av Taapio Vallioja och stadfästes 23.8.1952.

Kuusamo, landskommun i Uleåborgs län: I rött fält ett norrsken av guld över en springande ren av silver. Vapnet är komponerat av Kaj Kajander och stadfästes 23.11.1959. Sköldfigurerna hänvisar till den tid, då Kuusamo var Finska Lappmarkens sydligaste bysamhälle.

Kymi, svenska *Kymmene*, landskommun i Kymmene län: I svart fält en krona av guld över en hoppande lax av silver. Vapnet är komponerat av Ahti Hämmar och stadfäst 30.5.1952. Sköldfigurerna symboliserar den på 1300-talet grundade Kymmene gård, Kymmene älvs forna laxrike-dom och därstädes då belägna kronofiskerier.

Maxmo, finska *Maksamaa*, landskommun i Vasa län: I blått fält en triton hållande i högra handen en fisk, i den vänstra ett klöverblad, allt av silver. Vapnet komponerat av Gustaf von Numers. Stadfäst 19.6.1954. Sköldfiguren symboliserar kommunens läge vid havet och dess huvudnäringar, fiske och jordbruk. Tritonen hänvisar dessutom till ätten von Numers, som haft starka rötter i Maxmo.

tikeln om vår kommunala heraldik och samtliga rubriker även i engelsk översättning. Speciell uppmärksamhet har ägnats grafisk utstyrelse och inbinding.

Vidstående uppslag är ett särtryck som Heraldisk Tidskrift erhållit som gåva av Suomen Kunnallisliitto och

visar ett urval vapen som ingår i vapenboken: städerna Hämeenlinna/Tavastehus och Pori/Björneborg, köpingen Espoo/Esbo samt landskommunerna Juva, Kuusamo, Kymi, Maxmo/Maksamaa, Nurmes, Nurmijärvi, Pihlajavesi, Tammela och Ulvila.

Gustaf von Numers.

Nye kommunevåbener i Norden

(fortsat fra side 71)

Nordals härad (Dalsland, Älvsborgs län): I fält av silver en ginbalksvis ställd yxa med eggen nedåt, ovan åtföljd av en mot nacken balkvis ställd krona, allt rött. Häradets äldsta kända sigill, vidhängt ett pergamentsbrev av den 21.5.1508, visar bilden av sankt Olof, som känns igen på yxan och kronan.

Fastställt den 28.11.1969.

Valbo härad (Dalsland, Älvsborgs län): I fält av silver en svart fyrkant-harv med dragring i övre vänstra och nedre högra hörnet. Vapnet bygger på häradets alltiämt brukade sigill från år

1759. Även äldre sigill, det äldsta graverat mellan 1512 och 1554, visar en harv.

Fastställt den 28.6.1968.

Sjöbo (Färs härad, Malmöhus län): I fält av guld ett avslitet svart björnhuvud med tunga och tänder röda och däröver en svart ginstam, belagd med en krona av guld. Vapnet anknyter till Färs härads vapen, i fält av guld en gående svart björn, med tunga och klor röda, och ovanför denna en röd krona. Köpingens vapen är alltså en förkortning av häradets vapen.

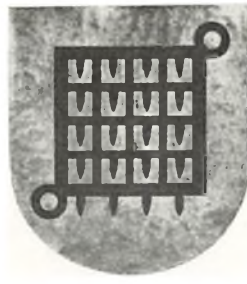
Fastställt den 13.6.1969.

Konga härad

Nordals härad

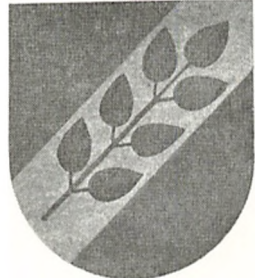
Valbo härad

Sjöbo

Bara

Fagerhult

Bara (Bara härad, Malmöhus län): I rött fält ett lejon av guld med huvudet vänstervänt och skilt från bålen samt med tunga, tänder och klor blå. Vapnet anknyter till bildmotivet i sigillen för Bara härad. Fyra sigill finns beskrivna i Poul Bredo Grandjean, *Danske Herreders Segl indtil 1660*, København 1946. Motivet har tidigare använts för grannkommunen Staffans-*torps vapen*, fastställt 1966: I fält av guld ett rött lejon med huvudet skilt från bålen och med tunga, tänder och klor blå.

Baras vapen är fastställt den 13.6.1969.

Fagerhult (Kalmar län): I grönt fält en ginbalk av guld belagd med en grön kvist av lövträd. Någon sigillbild eller annat märke för Fagerhult är inte bekant. Vapnet har därför grundats på ortnamnet: Fagerhult = fager lövträdsdunge.

Fastställt den 6.12.1968.

Glimåkra (Kristianstads län): Sköld kliven av svart och guld med ett lövträd av guld i det första fältet och en svart hacka i det andra. Bilderna är hämtade från Glimåkra sockens sigill från år 1787. Det visar en man som med hacka bearbetar jorden framför ett lövträd; över det hela syns en stor

öppen krona under en strålande stjärna.

Fastställt den 29.3.1968.

Hofors (Gävleborgs län): I fält av guld en svart blomma med åtta runda kronblad. Vapnet är beskrivet i HT:s översikt över nya kommunvapen i nr 15 sid. 229, mars 1967.

Fastställt den 28.6.1968.

Tännäs (Jämtlands län): I fält av silver med två spetsar mot en blå ginstam två korslagda röda näverlurar. Någon sigillbild eller annat märke för Tännäs har inte påträffats. Silverfältets två uppskjutande spetsar avser att symbolisera traktens fjäll; de korslagda näverlurarna syftar på fåbodlivet.

Fastställt den 1.3.1968.

Glimåkra

Tännäs

Vittsjö

Våxtorp

Vittsjö (Kristianstads län): I fält av silver en svart bjälke belagd med en kunglig krona av guld och åtföljd av två svarta hästskor. Någon sigillbild eller annat märke för Vittsjö är inte bekant. Vapnet har därför komponerats fritt i anslutning till en episod som utspelades i Vittsjö år 1611 och som blivit ryktbar. Efter ett under den unge Gustav II Adolfs befäl företaget härjningståg i Skåne hade svenskarna slagit läger vid Vittsjö, en mil söder om den dåvarande gränsen mellan Danmark och Sverige. Följande dag, den 11 februari, blev styrkan kringränd, överrumplad och tvingad att fly. Under flykten brast isen under kungens häst på den lilla Pickelsjön eller den å som förenar Pickelsjön med Vittsjön. Kungen räddades av sin kammarjunkare Per Banér och en ryttare vid Upplandsfanan, Tomas Larsson. I vapnet symboliserar kronan

kungen, bjälkan vaken, fältet isen och hästskorna rytteriet. Kronan har den karaktäristiska form som förekommer på Gustav II Adolfs rikssigill.

Fastställt den 13.6.1969.

Våxtorp (Hallands län): I blått fält en liggande svan ovanför två strängar i stammen, allt av silver. Vapnet bygger på den betydande danska medeltida ätten Laxmans vapen, en svan på böljor. Släkten Laxman innehade det inom kommunen liggande godset Vallen, som 1419 nämnes som sätesgård för en Ake Laxman. Mot seklets slut beboddes det tidsvis av rikshovmästaren Påvel Laxman, som skrev sig till Vallen. De två silversträngarna syftar på Stensån eller Smedjeån som rinner genom kommunen.

Fastställt den 29.3.1968.

H. S-r.

Tanker om den heraldiske flatestil

Av Hans A. K. T. Cappelen

EN KUNSTNER som våger seg ut på skueplassen for å presentere sin heraldiske tolkning av et våpenmotiv, må vente seg at kunstverket blir vurdert etter bestemte *normer*. Sett gjennom heraldikerens øyne fortoner verden seg annerledes enn den gjør på naturtro og tredimensjonale bilder. Våpenkunsten inntar en suveren holdning når naturens figurer skal avbildes heraldisk – velkjente er stiliseringene av ørn og løve, rose og lilje.

I våpenkunsten møter to sider av heraldikken hverandre: den historiske og den aktuelle. Uten at det dermed skal være sagt at ikke heraldikken er «aktuell» også som historisk vitenskap. Det aktuelle aspekt bringer oss til å gå lenger enn bare til å fastslå hvordan heraldikken *har vært*, – hvilke lover, regler og tradisjoner som er blitt holdt i hevd til ulike tider. Våpenkunsten består ikke bare i samvittighetsfullt å følge de fastlagte forebilder.

Et videregående formål for heraldisk teori er å fastsette hvordan våpenkunsten *bør være*, og hvilke normer denne kunstarten skal vurderes etter idag. Identifiserende merker og kjennetegn blir hyppig nyttet i vår tid. Symbolfigurer er en internasjonal billedskrift. Heraldikken vil være av interesse langt utover historikernes rekke, hvis den kan bidra med noe av verdi ved utføring av de moderne merker, emblemer og symboler. Våpenkunsten kan utgjøre et bindeledd mellom heraldisk teori og aktuelle behov for effektive kjennetegn.

Det er flere grunner til å se nær-

mere på heraldikkens aktuelle side. Vi har en sammenhengende tradisjon for å la våpenutføringene skifte i samsvar med stilartene. Hvis det er noe ønske om at tradisjonen skal få leve videre, bør det bli klarlagt etter hvilke linjer utviklingen av våpenkunsten skal gå.

Den heraldiske flatestil

Som en norm for våpenkunsten kan vi finne hevdet at heraldiske figurer skal *kunne* utføres i flatestil. En slik fremstillingsmåte er konsekvens av at «Et våpen må fullt tydelig kunne fremstilles alene ved hjelp av tinkurflater, således at det innenfor skjold- eller flaggkanten ikke fins en eneste strek.» Sitatet utgjør *Hallvard Trættebergs* 6. lov for tinktursammenstilling, i hans grunnleggende avhandling om »Heraldiske farvelover» i Meddelanden från Riksheraldikerämbetet VII, Malmö 1938. Avhandlingen vurderer og supplerer de fire farge(= tinktur-)lover som *Gustav Seyler* satte opp på grunnlag av middelalderens heraldikk, i det omfattende verket «Geschichte der Heraldik», Nürnberg 1885-89 (ny utgave 1970).

Trætteberg formulerte den 6. loven (og den 5.) dels på grunnlag av de foregående lovene, dels ut fra sitt syn: «når nye våpen skal konstrueres, må man ha visse regler». Den 6. loven får til følge at våpen kan bestå bare av veksling i mørke og lyse tinkurflater. Streker, perspektiv, skyggelegging og dybdeillusjon kan ødelegge tydeligheten og det optiske inntrykk. I teorien er det akseptert hos flere: f. eks. i 1969-utgaven av Fox-Davies'

1. Løve med kronet (?) mannshode og stridsøks i flatt skåret romansk stil. Trolig et allegorisk St. Olav-bilde. Søyleckapitel av tre fra midten av 1100-tallet i Urnes stavkirke, Sogn, Norge. (Foto forært av Riksantikvaren, Oslo).

«A complete Guide to Heraldry», uttaler *J. P. Brooke-Little* (s. 98, note 48): «As the line is held to be non-existent in heraldry» I 1914 skrev *Felix Hauptmann* i *Handbuch der Mittelalterlichen und neueren Geschichte IV, Wappenkunde* (s. 25): «Er (i.d. Der heraldische Stil) besteht im einzelnen darin, dass 1. die Figur in *lapidarer*, einfacher Weise dargestellt wird, damit man sie auch in der Ferne noch erkennen kann 2. werden die Figuren in die Fläche projiziert. Die Bemalung des Schildes war notwendig eine Flächendekoration und zeigt somit alle Eigentümlichkeiten einer solchen. Hierbei wurden 3. die Figuren in der Silhouette gegeben Perspektivische Darstellungen waren damit ausge-

schlossen, da bei ihnen die Silhouette verzerrt ist»

Et utføringsteknikk som ligger nær opp til flatestilens ideal, er tatt i bruk i økende omfang etter siste verdenskrig 1940-45. Våpen som fastsettes i Finland, i Norge og i Sverige får en offisiell normalutføring tegnet og malt i flatestil till illustrasjon når blasoneringen fastsettes. I Danmark finns offisielle gjengivelser utført bare i flater. Vi finner stilen ofte i våpen fra Sveits, Tyskland og Skottland, samt i flere våpen fra andre land.

Flatestilen har likevel møtt en viss motstand. *Heraldiska Sektionen* i Sverige gikk over til stilen tidlig i 1950-årene. Påfallende skarpe angrep forekom i pressen, tilogmed fra skribenter med en viss heraldisk skoloring. Norges riksvåpen fikk den nåværende normalutføring i 1930-årene, men møtte kritikk fortrinnsvis hos lekfolk. En av årsakene var at normalen avvek noe fra en innarbeidet tegning, som ble tatt i bruk ved unionsoppløsningen i 1905. Under den tyske okkupasjonen kom det en ny utgave, endret i retning av perspektiv- og dybdestil, men bruken av den holdt opp ved frigjøringen i 1945.

Flatestilen er på frammarsj; motstanden har ikke vært et avgjørende hinder. I nyskapende våpenkunst vinner stilen terreng og i heraldisk teori møter den forståelse.

Hvorfor flatestil idag?

En forutsetning for å gi figurer en ny stil, som de kanskje ikke har vært utført i tidligere, er at det finns et ønske om å la våpenkunsten leve og ha funksjoner i det moderne samfunn. Flatestilen sees som et ledd i utviklingen fra middelalderen til idag.

Det er heraldisk elementærkunnskap at stilartene endrer våpenutfø-

riingene. Innen samme tidsepoke er ikke engang framstillingen nøyaktig den samme i segl som på malerier eller gravyre i sølv og glass. Kunstnerne har hatt adgang til å gi sine personlige tolkninger av våpenmotivene. Konstant er bare våpnets innhold, slik det beskrives heraldisk i blasoneringen.

Et synspunkt er at flatestilen er den naturlige i dagens våpenkunst, fordi den følger *vår tids stil*.

Da rører vi et problem. Tidsstilen står som syntesen av flere hovedretninger som har preget epoken. Først ettertid utpeker klart retninger som er varige og tendenser som er viktige. Samtid kan på sin side ha valgt å følge visse linjer framover, uansett om enkelte har satt seg imot at det skjer noen kunstutvikling bort fra det velkjente gamle.

Flatestilen står i sammenheng med en kunst vi idag finner både moderne og i utvikling. Det påviser statsheraldikeren *C. G. U. Scheffer* i sin studie over «Heraldiken idag» i H.T. nr. 14/1966, s. 180-184. Scheffer viser flere kjente kunstners arbeider i neoplastisk stil fra de senere årtier. Kunstnere har forlatt de plastiske effekter til fordel for flater som sitt uttrykksmiddel i malerier og collages.

Scheffers studie er bare en del av hans foredrag på den VIII. internasjonale kongress for heraldikk i Paris 1966: «Azur romantique ou scientifique? Les couleurs héraldiques, leur réhabilitation et leur détermination». I flere lysbilder under foredraget viste Scheffer hvordan klesmoter kan avspeile flatestil og en nærmest heraldisk formgivning.

Etterat Scheffers studie ble publisert, har vi sett «pop-art» og «op-art», som har gitt seg uttrykk i klær, mønstre og personlige effekter. I disse

2. Den lubne riksløve i Norges kongevåpen fra 1905, malt i tilnærmet flatestil av D. Friefeldt, etter tegning av Stig Asberg 1967. Serafimerskjold for Kong Olav V. Sammenlikn med Kong Haakons serafimerskjold i HT nr. 15/1967 side 241, hvor løven er mer naturalistisk.

kunstretningene er flatene et dominerende uttrykksmiddel. Det er et nært slektskap til plakatkunsten, hvor forenklingen er nødvendig for tydingen på avstand.

I praktisk heraldikk har *flaggene* livskraftig bevart sin gamle bruk opp til idag. De er gjerne utført i rene fargeflater og blir dermed nasjonale kjennetegn som er lette å oppfatte. Formene er stekt forenklet og av den grunn fester øyet seg fortrinnsvis ved «nasjonalfargene».

Et fenomen vi bør gi stor oppmerksomhet, er at moderne *emblematikk* nesten utelukkende nytter flatestil. Om merker gjengis i farger eller ikke, gir de lett inntrykk av flater, fordi

de er kuttet ned til et minimalt antall tykke streker. Formen er forenklet til bare de helt nødvendige og karakteristiske trekk.

Offentlige og private institusjoner av mange slag har bruk for kjenne-tegn i tidsmessig design. Merkene må utgjøre en fast helhet og ikke være så sammensatte at de forvirrer tilskueren. For å identifisere må de være enkle og særpregete, gjerne med uttrykk for institusjonens egenart. Emblemet idé og utforming må ikke

være en rebus som er uforståelig for folk i andre land og med annen kulturbakgrunn.

Samme hensyn gjør seg gjeldende for symboler i reklame, opplysnings- og servicevirksomhet. Dessuten for skilter i trafikk, turisme og varslings-tjeneste. For ikke å glemme de politiske retningers symbolske og iøyenfallende merker.

Olof Eriksson berører denne «hverdagsheraldikken» i H.T. nr. 4/1961, s. 147-149 i artikkelen «Heraldikens inverkan på brukskonsten».

Flatestilen står i sammenheng med sterke stiltrekk i vår tid. Kunstneren som utfører våpen bare ved hjelp av tinkturflater, holder seg til vår tids stilretninger.

Middelalderens stilarter

De grunnleggende tinkturlovene som vi finner hos Seyler og Trætteberg, er i vid utstrekning bygget på erfaringer og slutninger av materiale fra middelalderen. Scheffer poengterer i sin studie at flatestilen står nær de stilarter som rådet da heraldikken ble satt i system i middelalderen.

Flatestilens konsekvenser blir gjennomgripende for *utformingen* av figurene. Trættebergs 6. lov får ikke alene virkninger for tinktursammenstillingen. I sin avhandling viser Trætteberg det spenningsforhold som oppstår mellom tinktur og form, når en figur skal gjøres tydelig på avstand. En balanse oppnås i heraldikken ved bruken av et fåtall ubrutte farger, sammen med en forenklet form hvor alle detaljer er utelatt. Fargen får en klarere virkning, når formen ikke er detaljert.

Motsetningen mellom form og farge har konsekvenser for våpnene, og har utviklet en rekke av de normer og

3. Riksvåpnet med varsomt skulpterte figurer av Hallvard Trætteberg, slik at flatestilen bevares trass i dybdemessige virkemidler. Våpnet henger over Utenriksdepartementets hovedinngang i Oslo. (Foto: O. Væring, forært av Det kgl. Utenriksdepartement, Oslo).

4. «Flyktningeåret»s og flyktningerådens emblem med mennesket i de vernende hender, satt inn i FN's laurbærkrans som gjerne brukes også i underorganisasjonenes merker.

tradisjoner vi kjenner idag: Forenkling av figurene, god utfylling i skjold og felt, innskrenking til bruk av figurer som er lettkjennelige fra land til land, fåtall farger osv.

Det heraldiske system springer ut av krav til *lettkjennelighet* og *avstandsvirkning*. De samme krav som moderne emblemattikk og symbolbruk er underlagt. Skal våpen brukes som kjennetegn, blir de effektive også på avstand, hvis de reter seg etter de samme kravene som de gjorde i middelalderen.

Flatestilen i middelalderens våpenkunst skyldes årsaker som kan ha betydning i våre dagers livsforhold. Flatestilen har en rasjonell begrunnelse, ved siden av at den passer godt inn i middelalderens romanske og tidlig-gotiske stilarter. Flatestil både er og var formålstjenlig for våpenkunsten.

Mellomliggende tids stilarter

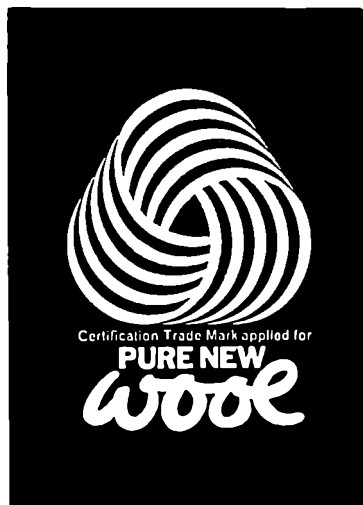
Skjold, hjelm og middelalderens rustningsutstyr ble i sin tid ineffektive på

slagmarkene. Heraldikken mistet mye av verdien for den praktiske krigsdrakt.

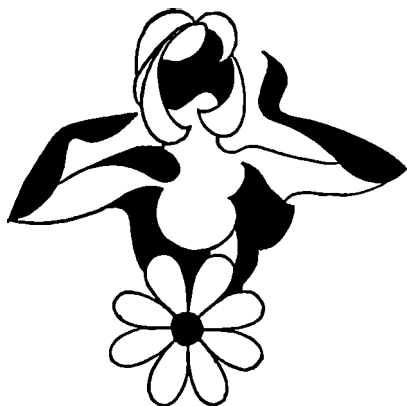
Men heraldikken var ikke død! Våpenkunsten hadde fått utfolde seg på andre bruksområder for våpenskjoldene, allerede før kruttet blev vanlig i Europa. Et høyst livskraftig identifikasjonssystem av gamle og nye figursymboler var oppstått. Systemet ble til nytte utenfor turneringenes skueplass.

Heraldikkens kvaliteter utvidet dens bruksområde radikalt: Den enkelte kunne ta seg et merke fra et internasjonalt godtatt tegnsystem innskrenket til lettkjennelige figurer. Heraldiske framstillinger gikk over fra å være konkrete kampdekorasjoner, til å bli abstrakte Eiermerker og identifikasjonstegn.

Våpnene ble først og fremst knyttet til de rettslig viktige *seglene*, som

5. Det internasjonale «ren-ny-ull-merket». Flatemessige streker kan også skape dybde-illusjon!

6. Pop-art: kvinne fra blomst, som illustrasjon til diktet «Blomstre» av Jon Bing, i boka *Komplex*, Oslo 1969. Flatestil og figurabstraksjon som kunstnerisk uttrykksillusjon!

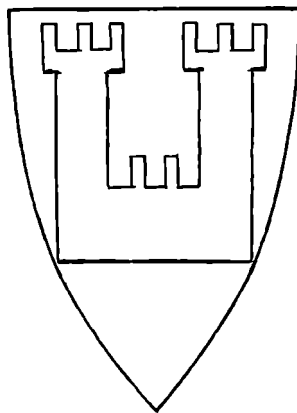
kunne tjene som ekthetsbevis og forpliktende underskrift. I våpenavbildningene i segl ble figurene gjengitt innen sin ramme av *skjold* og *hjelm*. Det er naturlig i middelalderen, hvor dette rustningsutstyret var allment kjent. Men skikken levde videre inn i senere tider: i bruk av skjold og hjelm rundt våpenfigurene, blir det insistert på en samhörighet med det heraldiske system.

På de malte skjold er forenklingsteknikken nødvendig. Det er den ikke i segl, som skal sees på nært hold, hvis ikke seglene er så små at figurene av den grunn må være forenklet for å kunne tydes.

Seglenes utseende var i høy grad motebetont: deres form, bokstaver, figurer og skjoldform skiftet hyppig. Ved plassering i segl fikk våpnene en utføring i en sekundær teknikk, men denne omformingen åpnet kauskje veien for at våpnene kunne gli såvidt naturlig inn i de senere stilartene?

Fra sen-gotikk og renessanse opp mot barokk, louis-seize og rokokko, gikk utviklingen i retning av større naturalisme. Ut på 1600- og 1700-tallene ble tilogmed klassiske figurer som ørn og løve, rose og lilje gitt en naturalistisk skikkelse. Forenklingen som var sentral i den tidlige heraldikken, ble det ikke tatt særlig hensyn til. Gamle våpen ble likevel tilpasset de nye stilarter og flere våpen oppsto. Selvom formgivning og utvalg av figurer ble endret, hadde heraldikken evne til å overleve.

Naturalistiske stilarter er ikke heraldisk sett «uinteressante», men de kan ikke være avgjørende for våre dagers nyskapende våpenkunst. Våpnene tjener igjen andre formål enn bare å være harmløse dekorasjoner av sekundær natur.

7. «Denne heraldisk stiliserte borg, en enkel og silhuetmessig fargefigur, møter vi etter ca. 1150 i adelsætters skjold og faner. Særlig vakre og konsekvente modeller skaptes i sveitsiske ættevåpner . . . » Friherre-atten Weissenburgs skjold på gravplate i Bern ca. 1275. Tegning og tekst fra H. Trøttembergs *Borg* i segl, mynt og våpen, Oslo 1967, s. 151.

Hvordan bør våpen utføres for dagens bruk?

I praktisk våpenbruk er de offentlige våpen de viktigste. De offentlige våpen vil være normgivende for våpenkunsten. Som nevnt har flatestilen slått igjennom, men fortrinnsvis i nykomponerte våpen.

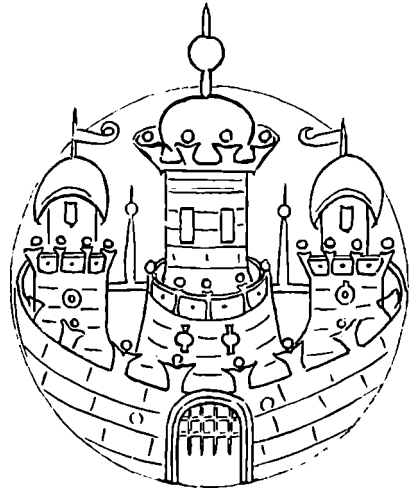
Normgivende er våpenutførelser som ledsager en offisielt fastsatt blasonering. Dessuten utførelser myndighetene selv gjør bruk av.

Privatvåpen får utførelser som er normgivende, når de *de facto* fastsettes ved en publisering i våpenbøker, som gjerne tas etter i praktisk bruk.

Problemer kan reise seg når våpen skal gis tinkturer og flatestil, og de ikke er komponert ut fra kravene til lettkjennelighet og avstandsvirkning. Naturalistisk og komplisert figurinnhold vanskeliggjør forenklingsprosessen. Bysegl brukes idag ofte som byvåpen, men har en detaljrik figuroppbygging, bare konstruert for å stå innen for seglets ramme. Mange slektsvåpen er oppstått som «seglvåpen» eller i våpenbrev, hvor det ikke ble tatt hensyn til om våpnet skulle egne seg til å kunne tydes på avstand.

Lekfolk føler lett at det øves vold mot selve våpnets innhold, når en hevdvunnen tegning blir omformet. Heraldikkens kunsthistorie gir oss ikke grunn til å være så ømskinnet. Pietet er likevel nødvendig. Figurene skal kjennes igjen og de skal identifisere sin eier, ikke minst i flatestilen!

I tinkturframstillinger er figurenes form det samme som flatens kontur. Streker innenfor ytterkanten kan ødelegge helhetsinntrykket. Lar ikke figuren seg tyde uten de indre streker, kan, som kompromissløsning, strekene gjengis i feltets bunnfarge. På avstand

8. Skjematisk tegning av Trøtteberg med tekst: «Borgen i det yngre Tønsberg-seglet 1610 er perspektivisk fremstilt» Ikke desto mindre har samme framstilling blitt brukt innsatt i skjold som byvåpen, men skritt er tatt for å endre dette seglbilde til et heraldisk våpen. Fra: Borg i segl, mynt og våpen, s. 59.

forsvinner likevel alle streker, og bare tinkturflatene blir synbare.

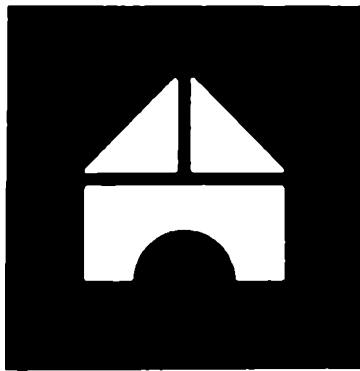
Hvor konsekvent flatestilen skal gjennomføres i et kunstverk, avhenger av den bruk utførelsen skal nyttes til. De normgivende utførelser i fulle tinkturer, bør få gjennomført flatestil. Våpnene blir først heraldiske når de tenkes gjengitt i rette tinkturer.

Vi beveger oss bort fra heraldikken, når vi går over til fargeløse tegninger eller til framstillinger i plastisk materiale. Ønskes en samholdighet med heraldikken, må *figuromrisset* være nok til å identifisere figuren, akkurat som i flatemessig utgaver. Innvendig form må ikke gjøres mer detaljert enn at den kan danne en kunstnerisk enhet med den forenklete kontur.

Samme avveiiingsprosess er det naturlig å følge i deler av våpnet som ligger utenfor det plane skjoldet: hjelmen, hjelmtegnet, hjelmklede og skjoldholderne. Praktistykker fra senere århundrer, som kroner, hatter, kapper osv., bør nok bli påvirket av flatestilens forenkling, hvis de ikke skal bryte den kunstneriske enhet.

Slektsheraldikken som har gått over til å spille en mindre viktig rolle i praksis, er ikke urørt av dagens fornyende våpenkunst. Strektegninger i tildels uavhengige nytolkninger, finner vi i «Den svenska adelns vapenbok» (utgitt 1967) og i «Norske slektsvåpen» (1969). Eldre stilarter er derimot nyttet i «Dansk Vaabenbog» (1910) og «Vaabenførende Slægter i Danmark» (1946). Alle disse verkene kan tenkes å virke normgivende på våpenbruk og våpenkunst.

Det norske verket går lengst i sin omforming, men alle tegninger i det

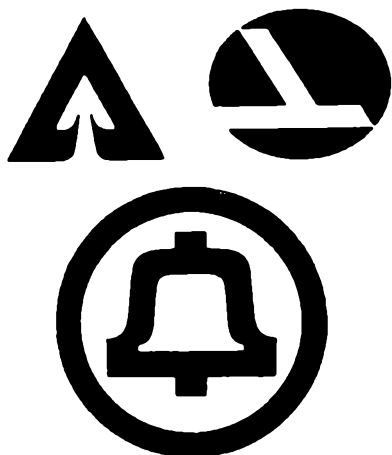
10. «Bygg reis deg»-utstillingens merke av Bruno Oldani 1970. Juryen uttalte: «Man ønsket et merke som ikke alene skulle være kjennetegn for disse fagnesene, men etterhvert også et symbol på riktig informasjon innenfor byggebransjen.»

svenske verket er også nye og utført av Jan Rancke. I begge verkene er en stor del af våpnene fra 1600- og 1700-tallene, med mange naturalistiske figurer.

Anmelderne av verkene i H.T. er Hans Schlyter (det svenske i nr. 17/1968, s. 318) og Sven Tito Achen (det norske i nr. 20/1969, s. 481). Begge stiller seg skeptiske dels til å nyt egne våpen på et såvidt fritt grunnlag, dels til de løsninger Rancke og endel av de norske kunstnere har valgt for sine oppgaver.

Jeg innrømmer at tegninger i det norske verk, liksåvel som i det svenske, noen ganger kunne ha stått frammer gjennomarbeidet og i annen skikkelse. Dette beror på kunstnerens individuelle oppfatning av sitt verk, og på den tid han har fått til sin rådighet, ikke på hvorvidt flatestilen er egnet til å være ideal i våpenkunsten.

Når kunstneren bare har fått konturen å arbeide med i formgivingen

9. Amerikansk varemerke: Weyerhaeuser Company med tydbart og utvisomt utseende. Eastern Air Lines med forenklet flyprofil. Bell Systems klokke i firmaets nytregnede merke fra 1969.

av figurene, kreves det en disiplin og en nytenkning som for mange er av uvant karakter. Såvel studier av den teoretiske bakgrunn, som praktisk trening, er derfor nødvendig for den heraldiske kunstner.

Kan kritikken mot flatestilen avvises?

Svaret på spørsmålet er nøye knyttet til om mitt utgangspunkt godtas: våpnet bør følge en stilutvikling også i vor tid, for å tjene sin funksjon som kjennetegn. Flatestilen gjør det mulig for våpnene at bli praktiske kjennetegn, og dermed gir stilen uttrykk for en vesentlig del av grunnlaget for oppbyggingen av det heraldiske systemet.

Med dette er det ikke sagt at våpen alltid *skal* utføres i flatestil. Satt sammen med andre historiske stilarter, f. eks. på en gammel bygning, skal selv-

sagt våpnet harmonere og gli naturlig inn med den stilen det utføres i. Våpenstilen må vurderes etter det formål den skal tjene i det enkelte tilfelle.

Kritikk kan angripe at ikke alle figurer lar seg gjengi i konsekvent flatestil. Men enhver figur er heller ikke egnet til å bli satt i et merke som skal være et våpen eller annet kjennetegn. Ikke desto mindre har det skjedd at figurer er satt i skjold og bare er tenkt å skulle bli sett på nært hold. Slike figurer er ikke i pakt med grunnideene bak det heraldiske system. Forenklingen får derfor føres så langt det er forsvarlig, slik at figurene fortsatt blir tydelige. Flatestilen får nøye seg med å *påvirke* utformingen og stå som idealet. I praksis er dette framgangsmåten både i bysegl og privatfolks «seglvåpen».

Bomærkeføring i vore dage

Af Allan Tønnesen

DA jeg for et par år siden arbejdede på min bog »Helsingørs Bomærker«, måtte jeg på grundlag af det materiale, jeg da kendte, give udtryk for stærk tvivl om, hvorvidt enkeltpersoner i dag fører bomærker. Denne tvivl kan nu elimineres. Det er muligt at konstatere i hvert fald to eksempler på bomærkeføring. Overleveringen af de to bomærker er ret så forskellig, men fælles for dem er, at det drejer sig om gamle, ikke nykonstruerede mærker.

Grosserer Anton Thunbo fører på sit brevpapir det på fig. 1 viste mærke med årstallet 1658. Her er der ikke tale om et bomærke, der er nedarvet gennem generationer, idet traditionen har været afbrudt omkring et par hundrede år. Slægten Thunbo stam-

1. Grosserer Anton Thunbos bomærke.

mer fra Samsø, og under et besøg på Tranebjerg museum 1920 blev Anton Thunbo gjort opmærksom på en nyere, tegnet tavle med Nordby sogns tidligere brugte gårdmærker på, deriblandt et for familiens gamle slægtsgård i Mårup¹). Yderligere søgen resulterede i fundet af en loftsbjælke med bomærket indskåret (fig. 2), senere skænket til museet i Tranebjerg. Anton Thunbo genoptog det gamle gårdmærke

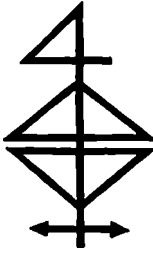

2. Bjælkestykke med familien Thunbos bomærke fra den gamle gård i Mårup. Udsnit af loftsbjælke efter nedrivning af den ældste del af staldbygningerne i 1954.

som sit personlige bomærke og benytter det foruden på brevpapir også som ejermærke på sølv-tøj m. m. 1658 henviser til det år, hvortil familien kan følges gennem de bevarede kirkebøger. Bomærket bruges ikke af andre i familien.

Det holmbladske bomærke (fig. 3) har en anden overleveringshistorie. Det føres nu kun af direktør N. E. Holmblad, der benytter det på sit brevpapir og har det stemplet i sølv-tøj m. m. som ejermærke. Det kan ikke føres så langt tilbage i tiden som det thunboske; til gengæld kan det påvises ført nogenlunde ubrudt gennem de

¹) Gengivet i Ejler Haugsteds artikel »Lidt om Bomærker«, Århus stifts Årbøger XIV. Århus 1921, s. 146-152. — Jfr. omtalen i Spectator III. Kbh. 1946, sp. 287-288.

3. Direktør N. E. Holmblads bomærke.

sidste ca. 150 år, en periode, hvori bomærker ellers er næsten totalt forsvundne. Før N. E. Holmblad førtes det af to brødre af en anden gren af familien, Lauritz Peter Holmblad (1871-1937), der bl. a. har efterladt en signetring og et guldur med bomærket indgraveret, og Andreas Christian Holmblad (1874-1907), der havde ladet det udskære på et skab. Antagelig har bomærket været brugt også af de nærmest foregående led i familien, men overleveringen har fra ældre tid kun bevaret et seglaftryk (fig. 4), idet selve signetet er blevet stjålet for få år siden. Det viser en ejendommelig blanding af bomærke- og våbenelementer; øverst ses en merkurstav med en tværstreg, herunder en trekant med et ildsprudende bjerg og under denne endnu en trekant med seks bølger; mellem de to trekanter ses bogstaverne L H, og nederst som staffage en tønne og vareballer(?). Det hele er smukt garneret med blomsterguirlander og festoner.

Signetet vides at have været i fabrikcjer Poul Lauritz Holmblads (1823-1909) eje og antoges derfor at være fremstillet for ham. Imidlertid taler flere forhold for at det er ældre og i virkeligheden har tilhørt hans bedstefar, farver og sæbefabrikør Lauritz Holmblad (1770-1827). For det første

er initialerne L. H. og ikke P. L. H., dernæst tyder guirlander og festoner på et fremstillingstidspunkt o. 1800, og endelig peger handels- og industriattributterne i samme retning, idet den slags var særdeles yndet i den florisante tid i slutningen af 1700-tallet.

Det vil sige, at signetet formentlig er fremstillet o. 1800. Men på dette tidspunkt finder man ikke på at konstruere et seglmotiv, hvori der indgår et bomærke, med mindre der i forvejen eksisterer et bomærke i familien. Der er i dette tilfælde tydelig nok tale om »forbedring« af et overleveret bomærke, således at det så vidt muligt har fået våbenkarakter. Resultatet er formentlig encstående; kombinationen af bomærker og våbener er ikke ualmindelige, men da er det altid således, at bomærket anbringes i et af våbenets felter eller som hjelmtegn. Her udgør bomærketes to trekanter selve våbenets indramning,

4. Segl antagelig for farver og sæbefabrikør Lauritz Holmblad (1770-1827).

skjoldet om man vil. Lige så usædvanligt er det, at en industrimand på denne tid har udvist så megen pietet over for et familiebomærke, al den stund han øjensynlig har ønsket at imødekomme tidens krav om segl med våbenlignende allegorier og let kunne have ladet udføre et signet efter et af de gængse forlæg.

Det er i øjeblikket ikke muligt at komme langt bag om Lauritz Holmblad. Der foreligger intet om farver Jacob Holmblad (1736-1806), hans fars eventuelle bomærkeføring, og hvad man ved om dennes forfædre og fortid, indskrænker sig til, at han var søn af »hovsmeden« (betslagsmeden) på Trolleholm i Skåne og indvandrede til Danmark 1766, hvor han oprettede den endnu eksisterende lak- og

farvefabrik. Da bomærkerne i øvrigt forsvinder o. 1700, må man dog regne med, at slægten i hvert fald siden 1600-tallet har ført et bomærke, der i hovedtrækkene har set ud som det nu brugte.

Når man interesserer sig for bomærker, er det i høj grad opmuntrende at se, at det ikke er et helt dødt fænomen, men stadig sporadisk optræder i brug. Dette er ikke ment som en opfordring til interesserede om at konstruere nye, personlige bomærker, hvilket næppe ville falde heldigt ud, men derimod nok til folk, der har kendskab til, at der i deres slægt har været ført et bomærke, til at interessere sig for det og eventuelt ligefrem genoptage det, således som det er sket i det ene af disse to tilfælde.

Heraldisk litteratur siden sidst

Et hovedværk

Woodward's Treatise on Heraldry, British and Foreign, af John Woodward og George Burnett; 896 sider + 56 plancher, de fleste i farver; oprindelig udgave i to bind 1891-96, fotografisk optryk i ét bind ved Charles E. Tuttle Company, Inc., Vermont 1969; pris: § 17.50.

»Woodwards afhandling« regnes blandt de bedste britiske værker inden for sit felt, ja genealogen og heraldikeren Oswald Barron kaldte den (i 1911) for »den eneste engelske bog om heraldik på et videnskabeligt niveau«. Et halvt århundrede senere ikke blot gentog, men overbød den schweiziske heraldiker D. L. Galbreath denne vurdering. Efter hans mening var *Woodward's Treatise* »det eneste videnskabelige værk om det europæiske kontinents heraldik«.

Dette er store ord, måske lidt for store. Men at *Woodward's Treatise* er et fremragende, overmåde indholdsrigt og i sit anlæg sjældent kosmopolitisk værk, er der ingen tvivl om. Bogens sigte præger den fra første til sidste side. De forhold den behandler og de eksempler den nævner, er ikke kun engelske og skotske, men tilige franske, burgundiske, nederlandske, tyske, østrigske, schweiziske, italienske, spanske, portugisiske og meget mere. Skandinavien er en god prøvesten på, hvor godt informeret forfatteren er: Hvad der står om danske, svenske og norske forhold er ikke udtømmende, langt fra. Men der er i snesevis af skandinaviske eksempler (herunder også illustrationer) og adskillige omtaler af specielt skandinaviske forhold, og de er allesammen korrekte. Woodward's internationale indstilling drives så vidt, at talrige blasoneringer gives på fransk, tysk, italiensk, spansk eller portugisisk.

Et par indledende kapitler behandler heraldikkens oprindelse og første udvikling, præheraldik, turneringer og seglvæsen. I de øvrige 90 % af bogen gennem-

går Woodward (Burnett har kun spillet en mindre rolle ved bogens udarbejdelse) de konkrete heraldiske bestanddele: skjoldets delinger og figurer, differentiering, kombinerung, hjelm og hjelminfigurer, kroner, skjoldholdere etc. Ved siden af forfatterens vide horisont og åbenhed for andre nationers særpræg og særheder er det måske især eksempelamlingerne i denne gennemgang af det heraldiske system som gør værket så værdifuldt. Woodward's vidten strækker sig fra Europas mest illustre dynastier til bondeheraldik i fjerne fjeldale, og hans eksempelopremssninger er fantastiske.

Under sin 20 siders mønstring af løven nævner han således alene som eksempler på *rød løve i gult felt*: greverne af Habsburg (oprindelige våben) og ti andre familier i Frankrig, Tyskland, England og Skotland.

Om *slanger* (orme) har han 3 sider med opregning af stillinger, relationer og kombinationer. En særlig omtale af Visconti'ernes slange med et barn i gabet, samt af den franske minister Colberts slangevåben, med navne på de seks linjer som hans efterkommere senere spaltedes i. En omtale af slangens rolle i spansk heraldik, hvor den er ret almindelig, men tydeligvis ofte i virkeligheden skal være en ål. Og i øvrigt med eksempler fra engelske, walisiske, polske, tyske, hollandske og napoleonske våbener.

Ved omtale af den franske familie *Montmorency* beskriver han alle de 25 briseringer som kendes inden for denne. Brisurer og differentieringer, herunder især for illegitime linjer, er for resten et emne som interesserer ham specielt, og som han giver en glimrende fremstilling af, med hundredvis af eksempler, hentet i hele Europa, fra Portugal til Norge, plus naturligtvis på de Britiske Øer.

Værket indeholder mange selvstændige og værdifulde iagttagelser og synspunkter (fx om talende våbener og om heraldisk arvegang via kvinder). Og det lige-

frem myldrer med eksakte oplysninger af typen »første og største«. Første dokumenterede turnering: 1127 i Nürnberg. Den skotske enhjørnings første optræden: under James 3. (1460-88). Største antal hjelme på et enkelt skjold: markgreverne af Brandenburg-Anspach, tretten. Indimellem tager han sig tid til længere udviklinger: om oprindelsen til trikolorens farver eller de Napoleonske bier; en gennemgang af Maria Theresias våbener, felt for felt (og det største af dem havde 63); eller han giver plads til et referat af kontroversen søblade/hjertes, og tager stilling til den, til fordel for »søblade«.

Alt dette er skrevet og beskrevet med sund sans, af og til krydret med mild sarkasme eller pudsige indfald — som når han nævner at *myren* må være den eneste skjoldfigur der altid *forstørres* i forhold til sine naturlige dimensioner, selv i det mindste sigil. Et sted citerer han et åbeligt synspunkt, »ikke fordi jeg deler det, men for at man ikke skal tro, at jeg ikke kender det«.

Selv er han naturligvis ikke fri for vildfarelser, om end de er forbavsende få. Værre er hans udeladelser. Der er vigtige områder af heraldikken som er aldeles forbigået. Fx indeholder bogen vistnok ikke et eneste ord om stadsvåbener eller kommunal heraldik. Men det vil være småligt at opregne den slags. Lad os hellere nævne at bogen, foruden alt det andet, rummer en engelsk og en fransk ordliste på i alt 70 sider samt godt 100 siders indeks med ca. 12.000 opslagsord: emner og navne.

Med sin internationale horisont, sit øje for nationale forskelle og fortrin, sin udoktrinære indstilling, og sin formidable eksempel-samling er *Woodward's Treatise* utvivlsomt stadig væk et af den heraldiske litteraturs hovedværker.

S.T.A.

Koncentrat

Ottfried Neubecker: *Kleine Wappensibel. Eine Einführung in die Heraldik für Leute von heute*, 62 sider ill., delvis i farver;

Rosgarten Verlag, Konstanz, 1969; DM 5.50.

Hvilken person i verden ved mest om heraldik? Det er naturligvis umuligt at sige, bl. a. fordi det er umuligt at måle, men hvis man alligevel ville prøve på at finde frem til et svar, måtte Dr. Ottfried Neubecker i Wiesbaden (født 1908) vistnok blive en af kandidaterne. En af grundene ville være, at han ikke blot går i dybden, men at hans heraldiske horisont tillige er så vid. Hans interesse begrænser sig ikke kun til »ren« heraldik, han er en autoritet også fx inden for bomærker, flag og symbolik. Ej heller er hans viden nationalt afgrænset. Han anerkendes også uden for Tyskland som en enestående kender af fx sydeuropæisk, fransk, britisk og kolonial heraldik.

Den respekt der står om hans navn skyldes ikke kun heraldikken. Neubecker var antinazist dér hvor det var allerfarligst: i Tyskland, hvilket ødelagde hans universitetskarriere. Efter krigen medførte hans synspunkter at det gamle heraldiske selskab »Der Herold« i Berlin blev sprængt. Neubecker stiftede derefter en anden forening, »Der Wappen-Herold«, som udgiver bladet »Der Tappert«. Det meste af stoffet heri er skrevet af ham selv, og han har tillige været produktiv i mange andre tidsskrifter. Hvad bøger angår er det imidlertid, og desværre, ikke blevet til meget fra hans hånd. Med *Fahnen und Flaggen* fra 1939 og *Wie finde ich ein Familienwappen?* fra 1956 er det meste vist nævnt. De er oven i købet begge ret korte. Men de er fyldt med koncentreret viden.

Det samme gælder Neubeckers seneste skrift *Kleine Wappensibel*, hvori han gennemgår 1. *Der ritterliche Ursprung*, 2. *Fortbestand im Alltag — Die Siegel*, 3. *Hoheitliche Wappenbilder: Adler und Löwe, Lilie und Kreuz*, 4. *Die äusseren Formen von Schild, Helm und ihr Zubehör*, 5. *Bild im Schild. Die »gemeinen Figuren«*, 6. *Heroldsstücke — Euklidische Heraldik*, 7. *Ein wenig Soziologie: Kaiser-König-Edelmann, Bürger-Bauer-Bettelmann*, 8. *Die Geburt eines Wappens* og 9. *Kommunale Heraldik*. Det er i sig selv

ganske meget på 62 små sider, men hvad der gør det hele ekstra fængslende og værdifuldt er, at Neubecker hele vejen, fra middelalderen til i dag, evner at vise heraldiske foreteelsers sammenhæng med omverdenen: med psykologiske forudsætninger, sociale forandringer og politiske omvæltninger. Hvert af hans ni små kapitler indeholder noget nyt på dette felt, både i sine oplysninger og i sine synspunkter. Den lille bog sætter tanker i gang.

Ligesom i *Wie finde ich ein Familienwappen?* er illustrationerne fortrinsvis valgt blandt kendte personers våbener: Goethe og Schiller, Dürer og Gutenberg, Luther og Kant, osv.

S.T.A.

To opslagsbøger

Grant Uden: *A Dictionary of Chivalry*; 352 sider, gennemillustreret til dels i farver af Pauline Baynes; Longmans Young Books Ltd., London, 1968; 63 shillings. Julian Franklyn and John Tanner: *An Encyclopaedic Dictionary of Heraldry*; 367 sider, 474 illustrationer i sort og 17 farveplancher af Violetta Keeble; Pergamon Press Ltd., Oxford, 1970; ca. 12 £.

To opslagsbøger af næsten samme format og omfang — begge ordnet alfabetisk. Emnerne er henholdsvis ridderskab og heraldik, men de er nærtbeslægtede og i mange tilfælde uadskillelige. Den ene kan fås til en overkommelig pris, mens den anden er umanerlig dyr. Den ene er læservenligt skrevet i et let og fornøjeligt sprog og med en passende linielængde, fordi alle illustrationerne dekorativt er arrangeret som vignetter langs sidernes ydermarginer. Den anden bog er nok mere præcis i sine formuleringer og definitioner, men temlig tør og trist at læse. Illustrationerne er korrekte til det fantasiløse og anbragt på sider for sig, så man ustandselig skal blade frem og tilbage.

Selv om de to bøger i det ydre ligner hinanden er de altså meget forskellige i indhold og måden hvorpå problemerne er grebet an. Uvilkårligt melder spørgsmålet sig, hvilken af de to bøger, der er den

nyttigste at have ved hånden for den skandinaviske interesserede? — Svaret er svarere end spørgsmålet, men tilfældigvis kan vi anstille en prøve, som, uden at omfatte alle heraldikkens facetter, må kunne karakteriseres som relevant og typisk:

En dame har på et uidentificeret portrætmaleri opdaget, at der oppe i hjørnet er malet et våbenskjold (uden farver).

Hun sender den her viste skitse, og vil naturligvis gerne have at vide, hvem maleriet forestiller. Andreaskorset springer straks i øjnene, og vi slår forsøgsvis op under Andrew. I »Chivalry« går vi straks forgæves, men prøver så under St. Andrew (idet man erindrer sig, at forkortelsen er alfabetiseret som saint). Det oplyses, at et sølv kors i blå er Skotlands nationale flag, og vi henvises til at slå op under *National Flags and Saltire*. I »Heraldry« opdager vi, at det slet ikke havde været nødvendigt at oversætte Andreas til engelsk. Bogen indeholder en række svenske heraldiske benævnelser, og i dette tilfælde henvises vi direkte fra *andreaskors* til *saltire*. Der er ikke stor forskel på oplysningerne i de to bøger under *saltire*. Begge steder får vi at vide, at foruden Andreaskorset er også St. Patrick's kors et saltire, samt at disse to kors sammenlagt med St. Georgs kors danner Union Jack. I »Heraldry« tilføjes det dog, at St. Patrick ikke var martyr og følgelig ikke havde noget kors — korset stammer oprindeligt fra slægten Fitzgeralds våben.

Under skjoldet ser vi et skriftbånd, der formentlig bærer et valgsprog. I »Herald-

ry» giver opslaget »Motto« en meget udførlig definition på hvad man forstår ved et valgsprog og et krigsråb, men der gives ingen eksempler. »Chivalry«, derimod, har en noget kortere forklaring, men til gengæld en række eksempler, og først iblandt disse læser vi: »Most family mottoes are of no antiquity. A few undoubtedly originated as war-cries in the Middle Ages, such as Fitzgerald (Duke of Leinster) »Croom-a-boo«, which means »Croom to victory!« and comes from the Castle of Croom in Co. Limerick ...». Sagen er hermed for så vidt opklaret. Portrættet må forestille en Fitzgerald, hertug af Leinster. Ved en bedømmelse af maleriets alder og den portrætteredes alder er det en smal sag i Burke's »Peerage« eller andetsteds at finde frem til hvilken hertug det drejer sig om. Men for fuldstændighedens skyld ser vi lidt nærmere på skjoldholderne. »Heraldry« definerer omstændeligt og omhyggeligt, men nævner ingen eksempler. »Chivalry« er mere populær i sin forklaring og giver i tilgift en halv snes eksempler, der imidlertid ikke er os til nogen hjælp i det foreliggende tilfælde. »Chivalry« er svær at slippe, når man først har fået den i hånden. Ikke mindst de charmerende illustrationer indbyder til »bladren« — og pludselig fanges man af beretningen om John FitzThomas, der som spæd blev reddet fra flammerne af en abekat, da en brand brød ud på slottet Woodstock. *Hans efterkommere, hertugerne af Leinster, fører derfor en lenket abe som hjelmtegn og skjoldholdere.* Det er altså aber og slet ikke løver, som man ville gætte efter skitsen, der er skjoldholdere.

Vort lille eksperiment faldt ud til fordel for »Chivalry«. Det var måske tilfældigt, for faktisk har »Heraldry« mere end dobbelt så mange opslagsord som »Chivalry«. På den anden side forekommer det relevant, fordi »Chivalry's« forfatter i langt højere grad end Julian Franklyn og John Tanner har sat sig som mål at skrive en bog, der virkelig giver svar på de spørgsmål indenfor emnet, som vil dukke op i praksis.

Haxt.—

Schweiz

Hugo Schneider: *Adel — Burgen — Waffen.* Monographien zur Schweizer Geschichte, bd. 1; Francke Verlag, Bern 1968. 100 s., 7 illustrationer; pris 8:80 SFr.

»Monographien zur Schweizer Geschichte« heter en tiltalende och prisbillig handbokserie, varav bortåt tio volymer tryckts under de senaste åren. Här rubricerade arbete är seriens första. Heraldikerns intresse väcks redan av omslaget, som visar en rad vapen ur den berömda »Zürcher Wappenrolle« från ca 1318.

Sällan får man läsa en så saklig men ändå kortfattad framställning både av adelns och heraldikens ursprung, framväxt och medeltida utveckling, på båda områdena dessutom helt frigjord från de vanliga schablonerna och tvivelaktiga tidsangivelserna. Schneider dokumenterar sig härigenom som en sällsynt god och djuplodande kännare av sitt ämne.

Sin framställning av adelsheraldiken har han främst sammanfattat under rubriken »Der Adel als Kulturträger« på s. 44-51, där han låter mer än fem av de knappt åtta sidorna handla om heraldikens som vetenskap, konststart och utsmyckningsmedel. Verkligt välgörande är att för ovanlighetens skull här se de sidor av heraldiken satta i centrum, som vanligen i tysk-nordisk heraldisk litteratur skjuts i bakgrunden, *men som otvivelaktigt för våra förfäder var det väsentliga*, nämligen vardagsheraldiken sådan den tedde sig på bruksköldar, som byggnadsutsmyckning, inredningsutsmyckning i hem och på arbetsplats, i kyrkor och kloster, på kläder, vapen, smycken, väggbonader, möbler, fanor och mycket annat.

Sigillan avfärdar Schneider på en halv sida (s. 50) och låter dem dessutom dela plats med de heraldiskt smyckade tegelstenarna — ett onekliga ovanligt gott grepp för nedskrivning av sigillens vardagsbetydelse i samtiden till rätta proportioner. Heraldiska tegelstenar fanns överallt. Men både de och sigillen hörde till det man föga bekyrade sig om i det dagliga livet. Det var mängder av helt annat slags heraldisk utsmyckning, som utgjorde

den væsentliga dagliga ögonfågnaden för medeltidsmänniskan. Sigillen var enligt Schneider bara en speciell form av heraldisk lyxutsmückning. I dagliga livet spelade de föga större roll än t. ex. en annan samtida lyxyttring, nämligen minnesjungandet.

Vad som ytterligare faller den om schweiziska förhållanden bristfälligt orienterade i ögonen i boken är den korta översikten av de viktigaste heraldiska minnesmärkena av olika typer i Schweiz. Här räknas upp vapenfriser i en lång rad kyrkor, slott och andra byggnader, heraldiska takbeläggningar på olika håll, vapenrullor och visböcker från äldre och yngre medeltid, vapensmyckade kistor och möbler, vapengobelänger, vapen på ädelmetallföremål, vapen på portmonnäer och vapen på stridsvapen. Imponerande är till sist antalet schweiziska i original bevarade verkligt gamla brukssköldar, begravningsköldar, hjälmar, hjälmprydnader, härklädnader, lansfanor, banér m. m.

Frhr. v. W.

Amerikas flag

Whitney Smith: *The Flag Book of the United States*, 320 sider, 270 illustrationer hvoraf flertallet i färver; William Morrow & Co., New York 1970; indb. i shirting \$ 12.95.

»Og ingen anden fane har som den sit eget navn«, synger vi om Dannebrog, men det passer jo ikke. Der er adskillige andre faner og flag som har deres eget navn, deriblandt de Forenede Staters *Stars and Stripes*. Om dette flags oprindelse og historie og om USA's øvrige flag (og våbener) har den unge flaghistoriker Dr. Whitney Smith i Massachusetts skrevet et værk af stor værdi, både som »morskabslæsning« og som opslagsværk.

Stars and Stripes har haft en fængslende udvikling og historie. Det er utvivlsomt, så utroligt det måske end kan lyde, udviklet af det engelske flag, dvs. den udgave af dette som England i 1600. og 1700-tallet brugte i sine nordamerikanske kolonier. Det var det såkaldte *Red En-*

sign: en rød dug med det egentlige engelske flag (et rødt kors i hvidt) eller, fra unionen med Skotland 1707, det britiske unionsflag, i øverste inderhjørne. Puritanerne i Ny England var imidlertid af religiøse grunde betænkelige ved at bruge flag med et kors i, og i perioder fjernede de det derfor eller erstattede det med et andet mærke, et fyrretræ. Da de tretten kolonier i 1776 erklærede sig uafhængige og året efter fastsatte den nye stats flag, var dette faktisk en videreførelse af de forskellige amerikanske koloniale flag som havde udviklet sig på grundlag af det britiske *Red Ensign*. Den røde dug blev varieret med hvide striber, og hjørnefeltets britiske unionsmærke erstattedes af et blåt felt med tretten femtakkede stjerner, ligesom striberne én for hver af de tidligere kolonier, som nu udgjorde Nordamerikas »forenede stater«. Men farverne var de britiske, og flagets generelle mønstre egentlig også.

Og alligevel var det noget helt nyt. Det var bl. a. det første nationalflag i verden med en stjerne i. Det blev ikke det sidste. Det amerikanske flags striber-og-stjerner er blevet kopieret i en lang række lande, og den femtakkede stjerne må i dag være en af flagheraldikkens almindeligste figurer, interessant nok også, og især, i kommunistiske lande.

I 1795 øgedes antallet af delstater med to, fra 13 til 15, og flagets stjerner og striber fulgte med. I 1818 udvidedes unionen med yderligere fem stater, men da man samtidig hermed atter ville ændre flaget, efter princippet at hver af unionens stater skulle være repræsenteret af en stjerne og en stribe, blev man klar over, at det ikke ville være muligt at fortsætte sådan, i takt med tilkomsten af nye stater, hvis man ønskede at bevare flagets karakter. Man nøjedes derfor med at forhøje antallet af stjerner (til 20), men gik for *stripernes* vedkommende tilbage til tretten. Dette princip har man siden fulgt. I alt har det amerikanske flag i løbet af knap 200 år eksisteret i 28 forskellige udgaver.

Teorien om at *Stars and Stripes* skulle være inspireret af de to bjælker og tre stjerner i George Washingtons våben (som

bl. a. har været nævnt i Heraldisk Tidsskrift nr. 21, side 52) tilbageviser Whitney Smith med gode argumenter. Det er næsten trist for stedse at skulle sige farvel til denne besnærende tanke.

Forfatteren interesserer sig ikke kun for nationalflaget. Det er bogens mål at behandle alle flag som bruges i, eller tidligere har været brugt i, nuværende USA-territorium. Han går så grundigt til værks, at han f. eks. afbilder og omtaler såvel det svenske flag, der fra 1638 til 1655 vejede over kolonien Nya Sverige, i det nuværende Delaware, som Det Danske Vestindiske Kompagnis specielle form for Dannebrog, der anvendtes i Dansk Vestindien, ja bringer en rekonstruktion af et ravnebanner, som nordboerne o. år 1000 muligvis kan tænkes at have bragt med fra Grønland på deres ekspeditioner til Vinland.

Også de 50 delstater og territoriernes flag gennemgås. Enkelte af disse flag går tilbage til første halvdel af 1600-tallet, ja Puerto Ricos våbenbanner har været i brug uden afbrydelse siden 1511, men flertallet stammer naturligvis fra efter 1776. Ikke så få har udviklet sig fra militære faner, og adskillige staters flag har haft en bevæget historie, som afspejler statens skæbne. Et eksempel: som næsten uafhængigt len under den engelske krone; som koloni; som uafhængig, suveræn stat; som del af *United States*; som suveræn stat endnu engang, efter udmeldelsen af *United States* i 1860; som medlem af *Confederate States* 1861-65; og atter som medlem af *United States*.

Størstedelen af statsflagene stammer dog fra 1800-tallet, og flertallet af disse er udformet i en naiv »pioner-heraldik«, der i virkeligheden sandest og mest udbytterigt kan betragtes som en slags folkekunst. Andre af flagene er heraldisk pletfri, ja Marylands flag, en videreførelse af Lord Baltimores våben og brugt siden o. 1638, er eksempel på en heraldik så frydefuldt raffineret, at hele Europa ikke kan opvise noget der overgår det.

Bogen slutter med et afsnit om præsidentflag, ministerflag, militære flag, flag for kirkesamfund, indianerflag m. m., samt

en fængslende skildring af Sydstaternes, *the Confederate States'* korte, men brogede flaghistorie.

Bogens brist er især et irriterende dårligt system for henvisning til illustrationer. Dog, det er ikke væsentligt. Det afgørende er, at Whitney Smith her har samlet en enorm viden, som han fremlægger sobert, vel formuleret og uden overflødig snak. Den rørstrømskhed som emnet indbyder til, har han helt undgået. Alt hvad han tillader sig om den rolle det amerikanske flag har spillet som frihedens banner, for det amerikanske folk selv og for den øvrige verden, er to korte hyldestcitatater. Det ene af Woodrow Wilson. Det andet af Karl Marx.

S.T.A.

Symboler er realiteter

Alois Friedel: *Deutsche Staatssymbole. Herkunft und Bedeutung der politischen Symbolik in Deutschland*, 132 sider + 28 billedsider, delvis i farver; Athenäum Verlag, Frankfurt am Main 1968; indb. i helkæret DM 24.80.

Forfatterens hensigt med denne bog er mere end at oplyse. Han mener at *Symboler sind Realitäten*, at det almindelige menneske har et behov for billedsymbole, og at den regering som ikke imødekommer eller udnytter dette behov, vil svække sig selv. Efter det tyske kejserriges sammenbrud i 1918 begrænsede den nye republikanske regering, skræmt af forgængerens eksempel, bevidst alle former for statslige og nationale manifestationer mest muligt. Derved opstod der imidlertid et »symbolvakuum«, og efter forfatterens mening var det bl. a. fordi Hitler med sin enormt effektive anvendelse af billedlige symboler (hagekors, ørn, særlige farver, runer, flagalléer osv.) tilfredsstillede folks, og folkets, behov for symboler, at han kunne erobre magten. Friedel har skrevet sin bog for at Forbundsrepublikken ikke skal begå samme fejltagelse som Weimarrepublikken og forsmå sine symboler.

Sine synspunkter gør han rede for i en

indledning om billedlige, specielt statslige og politiske symboler, som ender med et afsnit om *Braucht die Demokratie Symbole?*, hvori han siger flere kloge ting. Derefter gennemgår han hvad der i dagens Tyskland findes af den slags: de tyske farver og det tyske flag, forbundsvåbenet med ørnen, de tyske landes våbener og flag (herunder også våbener for »die mittel- und ostdeutsche Länder») og den tyske kommunale heraldik, dette sidste emne dog meget kortfattet. Endvidere ordener og medaljer, ikke blot Forbundsrepublikkens, men også for en række af dens enkelte Länder; nationalsangen; nationale helligdage og mindedage; titler, uniformer, monumenter m. m. Til slut bl. a. noter og en appetitvækkende litteraturliste.

Noget af alt dette er summarisk behandlet, fx uniformer, mønter og frimærker. Mest kød er der på kapitlerne om ordener samt flag og våbener.

Afsnittet om *Orden und Ehrenzeichen* indeholder interessante statistikker: over hvor mange eksemplarer der er uddelt af Forbundsrepublikkens *Verdienstordens* 8 klasser, fra oprettelsen i 1951 til 1968 (ca. 86.000) samt en lignende over Jernkorsets efterhånden 9 klasser i krigen 1813-15, 1870-71, 1914-18 og 1939-45 (godt 8 mill.). Hitler indstiftede over 200 nye *Auszeichnungen*, men denne rekord er slået af efterkrigstidens Østtyskland, der i dag uddeler over 400 forskellige ordener, medaljer og lignende.

Bogens udførligste afsnit og vægtigste kapitel handler om *Herkunft und Schicksal der deutschen Farben*. Tyskland har haft to sæt nationale farver og to trestribede flag, overfladisk set omtrent ens, men repræsenterende ideer der næsten ikke kan stå mere fjendtligt over for hinanden.

Det ældste af disse to sæt farver er kombinationen *sort-rød-gul*, eller *sort-rød-gylden* som tyskerne foretrækker at kalde den. Disse farver har deres oprindelse i den nødtvungne uniformering af *Freikorps Lützow*, som i 1813 i det splittede og delvis undertvungne Tyskland tog kampen op mod Napoleon. De lützowske friskarer havde i virkeligheden ingen uniform; de

fleste af de frivillige der meldte sig, studenter og andre, havde imidlertid sort tøj på, og ved hjælp af røde opslag og gule knapper søgte man at give dem et fælles præg. Efter krigen blev farverne sort-rød-gylden optaget af liberale studentekorps, *Burschenschaften*, og da Tysklands første demokratiske parlament trådte sammen i Frankfurt am Main 1848, vedtog det som noget af det allerførste, at det Tyske Riges flag var en sort-rød-gylden vandret sribet trikolore.

Men parlamentet og liberalismen fik ingen lang levetid. Det havde mægtige fjender, og disse fjender hadede også de tre farver som repræsenterede spirerne til et demokratisk liv i Tyskland. Da Bismarck i 1866 havde sejret i den prussisk-østrigske krig, afskaffede han sort-rød-gylden som de tyske farver. I stedet indførtes *sort-hvidt-rødt*, en kombination af Preussens sort-og-hvidt med Brandenburgs rød-og-hvidt. Det var dog ikke fordi Bismarck i og for sig lagde vægt på disse farver, men fordi han ikke tålte de andre. Som han selv sagde: »Meinewegen Grün und Gelb ... oder auch die Fahne von Mecklenburg-Strelitz. Nur will der preussische Troupier nichts von Schwarz-Rot-Golden wissen».

Derefter var sort-hvidt-rødt de tyske farver gennem triumfen i 1870 og indtil nederlaget 1918. Da Weimarepublikken konstituerede sig, genindførte den straks 1848-forfatningens sort-rød-gylden og et nationalflag i disse farver. Men Weimarepublikken var ikke stærk nok til at holde denne kurs over for reaktionære oppositionsgrupper. Allerede i 1919 måtte den gå med til at republikkens handelsflag skulle være sort-hvidt-rødt, og i de følgende år havde den tyske stat to sæt officielle farver. Af de antirepublikanske grupper, som holdt på sort-hvidt-rødt, blev nazisterne efterhånden de stærkeste, og da de kom til magten i 1933 blev demokratiets sort-rød-gylden afskaffet og forbudt. Sort-hvidt-rødt blev enerådende, til at begynde med i to former: den gamle, vandret sribede trikolore samt det nye nazistiske flag: rød dug med sort hagekors i rundt hvidt felt, men i løbet af få

år i praksis kun sidstnævnte. Om dette flags oprindelse har Alois Friedel i øvrigt interessante oplysninger.

Fire år efter Hitlerrigets kapitulation, i maj 1949, blev den sort-rød-gyldne trikolore atter Tysklands flag. *Symbole sind Realitäten.*

S.T.A.

Personalia

Oesterreichischer Wappenalmanach 1970: Oesterreichische Genealogen und Heraldiker; 32 sider med 12 våbentegninger af Fritz Schauburger-Bruck, tekst af Hanns Jäger-Sunstenau, 1969; Heraldisch-Genealogische Gesellschaft Adler, Haarhof 4 a, A-1010 Wien; pris 30 sch.

Siden 1957 har det 100-årige heraldiske selskab i Østrig, foruden tidsskriftet der bærer selskabets navn *Adler*, med mellemrum udsendt en *Wappenalmanach* med våbener for købstæder eller for grupper af kendte østrigere: musikere, borgmestre m. m. (se HT nr. 13/135, 16/290, 19/418). Nogle af disse hæfter har måske ikke større interesse uden for deres hjemland, men med det seneste i rækken forholder det sig lidt anderledes.

Det omhandler østrigske heraldikere og genealoger fra renessancen til i dag, deri-

blandt navne der også er kendt på vore breddegrader såsom Albrecht Dürers ven *Johann Stabius* (o. 1460-1522) og den navnkundige heraldiske kunstner, skribent og udgiver *Hugo Gerard Ströhl* (1851-1919). Bogens tegninger er ikke blot smukke, men er tillige udført så de hver især er karakteristiske for den epoke og den stand, som deres indehaver tilhørte; de mest vellykkede af dem er som et lille spejl af deres tid.

Teksten er som vanligt i disse hæfter biografisk, men netop i dette tilfælde vil dette jo også sige: af heraldisk interesse. Vi får besked om de tolv udvalgte heraldikeres data og livsforløb, om hvorledes deres interesse for heraldikken blev vakt og hvorledes de dyrkede den, ved siden af deres egentlige arbejde eller på en eller anden måde som deres levevej. Og ikke mindst får vi gode oplysninger om deres produktion og publikationer. Som bidrag til et Heraldisk Biografisk Leksikon er det lille hæfte afgjort af værdi.

Det er morsomt at prøve på at finde frem til tolv *danske* heraldikere, som kunne høre til i en tilsvarende publikation: Klevenfeldt, Thiset, Storck, Grandjean ville vel være selvskrævne. Hvad med Ernst von der Recke og Friedrich Britze? Og hvem flere?

S.T.A.

Ett heraldiskt altarbrun i Ödeby, Närke

Av Jan Raneke

ÖDEBY kyrka är föremål för en ingående konsthistorisk inventering i den år 1969 utkomna volym 129 av Sveriges kyrkor¹). Bland textilerna finns ett altarbrun (antependiebård), som enligt uppgifterna om det samma fanns upptaget bland inventarierna 1610. Johan Hadorph, 1600-talets nitiske fornforskare och riksantikvarie, hade tydligen vid ett tillfälle detta altarbrun till låns, ty det finns antecknat att »anno 1675 togs aff Öby Kirkia en altarkappa med många vapner påsydde af Mag. Adorphio uhi Upsala för antiqvitet och kom sedan intet tillbaka». Vid en inventering gjord 1694 fanns den emellertid åter i kyrkan. Av beskrivningen framgår att bården har en guld- och silkebroderad dekor av en vågformigt löpande stam med stympade grenar å ömse sidor åtföljd av 15 vapensköldar och att dessa sköldars inbördes ordning kan vara omkastad. Sköldmärkena har endast delvis kunnat identifieras, i några fall felaktigt, och inget försök har gjorts att tolka deras syfte och inbördes sammanhang. Dateringen sätter man till 1400-talets slut.

Den 21. maj 1970 försvaredes en »3-betyguppsats» ved Lunds Universitets konsthistoriska institution med titlen »Tosterup och Ödeby, två heraldiska tolkningsproblem från tiden kring sekelskiftet 1500». Heraldisk Selskabs formand var til stede som den ene opponent. Med forfatterens tilladelse publiceres her den sidste og mindre del af afhandlingen, som viser et eksempel på heraldikkens betydning som praktisk hjælpevidenskab.

Även tidigare har detta altarbrun uppmärksamrats och i det stora verket, Medeltida vävnader och broderier i Sverige²) ges följande något lapidariska beskrivning: »Ödeby kyrka, Närke, nu i Örebro läns museum, Örebro. Altarbrun av vit atlas (ej ursprunglig?) med gyllene ranka och 15 vapensköldar i applikation. 1400-talets slut.»

Innan försök göres till en närmare analys av denna heraldiska dekor låt oss se på några kyrkliga textilier av liknande slag från medeltiden och det begynnande 1500-talet, där mer än två vapen ingår som dekoration.

*Antependium i Riddarholmskyrkan*³). Ca 1300-talets början. Numera försvunnet men känt genom ett bevarat kopparstick från 1726. Det rör sig här tydligen om små pressade metallbleck s.k. »ströningar» i form av sköldar och separata hjälmar med hjälmprydnader, som applicerats på tyget. Det finns sammanlagt 22 sköldar ordnade i 4 rader och lika många hjälmprydnader mellan sköldarna. Förre riksantikvariern Martin Olsson har tidigare beskrivit detta antependium och daterar det till 1500-talet utan närmare motivering och har ej försökt tolka vapnen⁴). Carl af Ugglas har i sina efterlämnade konsthistoriska studier tagit upp detta antependium till förnyad undersökning och ändrar dateringen till mellan 1200-talets slut och 1300-talets mitt, vilket torde vara riktigt med hänsyn till vapenstilen. Af Ugglas har endast delvis förmått identifiera vapnen och brister i heraldisk metodik. Han slu-

tar med att konstatera: »Serien vill vara ett monument över en grupp av kyrkans donatorer», men anför ingen bevisföring härför.

*Alltarbrun för Uppsala domkyrka*⁵⁾. Efter 1318. Efter folkungahertigarna Valdemars och Eriks död år 1318 skänker en av deras änkor, båda hette Ingeborg, troligen Eriks gemål, till Uppsala domkyrka bl. a. »unum antependium de voluto blanco et glaucototum stratum clepies argenteis dean-ratis», d. v. s. ett antependium av linnetyg bestrött med förgyllda silversköldar. Dessa synes vara en direkt motsvarighet till de som förekommer på det av af Ugglas behandlade antependiet.

*Birgittas gyllene skrin i Vadstena*⁶⁾. 1380-talet. En liknande applicering av vapenbilder på tyg har vi på Birgittas skrin i Vadstena klosterkyrkas munkkor och som ingående behandlats av Andreas Lindblom. Här är dock den heraldiska utsmyckningen av annan karaktär och den slutsats som författaren kommer till verkar övertygande. Han skriver: »Dess vapenskölder hugfäster minnet av en mot den gamle kungadynastien ömsevis trogen och rebellisk stormannakrets, som likväl till slut just vid tiden för skrinläggningen enades till en avgörande, nationell insats». Lindblom säger dock rent allmänt beträffande vapnens vittnesbörd. »När ett större antal vapen förekommer, vill man gärna tänka sig att de syftar på flera ängivarna och då särskilt på deras fränder⁷⁾. Så tycks ha varit förhållandet med Riddarholmskyrkans och Ödeby kyrkas välkända antependier från respektive 1200- och 1400-talet —».

*Alltarbrun från Linköpings domkyrka*²⁾, nu i Östergötlands museum. Ca 1400-1425. Brunet är av dubbelt lärft och har en dekor bl. a. av 6

guld- och silkesömmade fullständiga vapen. Det rör sig här bevisligen om personer, som stått i relation till det år 1400 i linköpingsdomen instiftade Birgitta-altaret.

*(Alltarbrun) Nunnebroderi från Askeby kloster, Östergötland*²⁾. Ca 1500. Dekoren innehåller 7 stycken guld- och silkebroderade vapensköldar ordnade i fyrfass två och två varav en ensamstående. Dessa vapen har hittills ej varit föremål för en tillfredsställande identifikation, ej heller deras inbördes konstellation. Den beskrivande kommentaren säger: »Sannolikt hugfästes på övligt sätt minnet av donatorer och välgörare genom sköldarna.» Författaren är böjd att tro samma. I varje fall rör det sig ej om anvapen.

*(Brudpäll) Från ohänd kyrka, nu i Statens Historiska Museum*²⁾. Från år 1515. Utförd i anledning av Kerstin Eriksdotter Gyllenstiernas giftermål med Knut Bengtsson Sparre. Bröllop 22/10 1515. Pällen innehåller tre vapen med brudens fädernevapen i mitten, brudgummens däröver och hennes modernevapen underst.

Efter denna översikt vill man gärna tro att det i Ödeby också är donatorer, välgörare eller andra som sköldarna representerar. Här är antalet sköldar 15, ett antal som ligger miss-tänkt nära 16. Detta tal för lätt tanken på ett genealogiskt samband. Det kan röra sig om en persons 16 anor eller ett äkta pars 8 + 8, men att ett av vapnen fallit bort. En närmare granskning av bården och dess båda ändrar tycks dock utesluta ytterligare vapen, varför det måste finnas en annan anledning till att ett vapen saknas, om motivet är genealogiskt, som vi utgår ifrån. Vapenstilen är den i Norden förhärskande kring sekelskif-

tet 1500²). Alltså bör bårdens initiativtagare ha levat vid denna tid och nära till hands ligger antagandet, att det rör sig om två makars 8 + 8 anor. Detta skulle då innebära, att de egentliga vapenbärarna skulle ha levat vid 1400-talets början. Det blir således vid denna tid, vi har att söka de anvapenpar, som eventuellt skulle bilda denna sköldserie. Men innan vi försöker oss på en sammankoppling, måste sköldarna så långt det går identifieras. Med ledning av fotot av bården och vapenbeskrivningarna i denna volym 129 av Sveriges kyrkor, som inte är heraldiskt tillfredsställande, skulle vi få följande vapenserier. Sköldarna i bokstavsordning från vänster till höger A – O:

A. I fält delat i rött och blått en svart örn med krona av silver. En gren av den italienska släkten Polenta⁶) för detta vapen men med något annorlunda tinkturer. En lübsk pa-

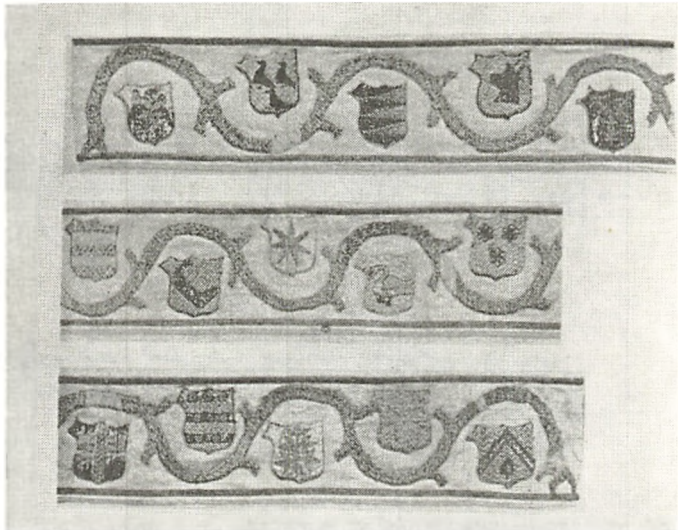
triciersläkt Crispin⁰) för också ett snarlikt vapen.

B. I fält av guld 3 svarta fåglar. Man faller lätt för frestelsen, som här skett, att identifiera denna sköld som Moltke-ättens, men deras fåglar är av annan typ och har uppstående stjärtar. Den jylländska ätten Krag har vid något tillfälle som brisyr fört sina svarta fåglar på guldfält liksom den västfaliska von der Borch¹⁰).

C. I rött fält tre högerspetsar av silver. Tanken faller närmast på Königsmarck¹⁰), men även på Grubbe, som dock normalt för tinkturerna alternerade. Antalet spetsar kan variera.

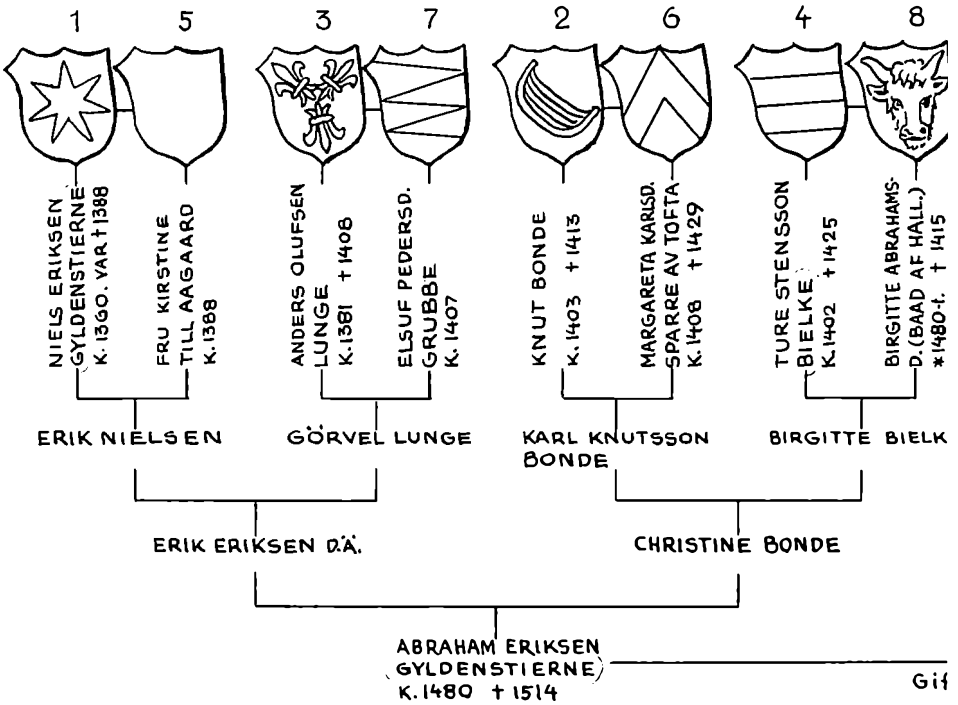
D. I fält av guld ett rött tjurhuvud vänt i profil. Håller man sig enbart till tinkturerna bör valet stå mellan den mecklenburgiska ätten Reedtz och den svenska Hård af Segerstad. Fältet av silver har Baad af Halland (Tjurhuvud) och Oxehufvud. Samliga dessa ätter för som regel huvudet en face.

E. I rött fält tre i trepass ställda

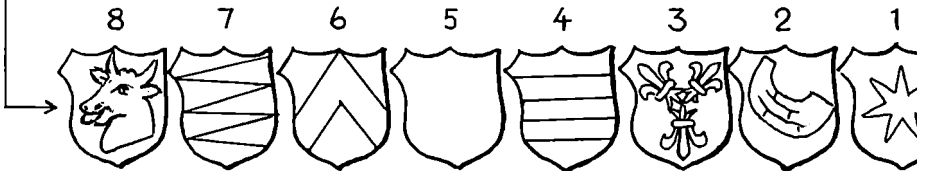

1. Altarbrunet från Ödeby sådant det återgives i volym 129 av Sveriges kyrkor.

Vapnen genealogiskt numrerade

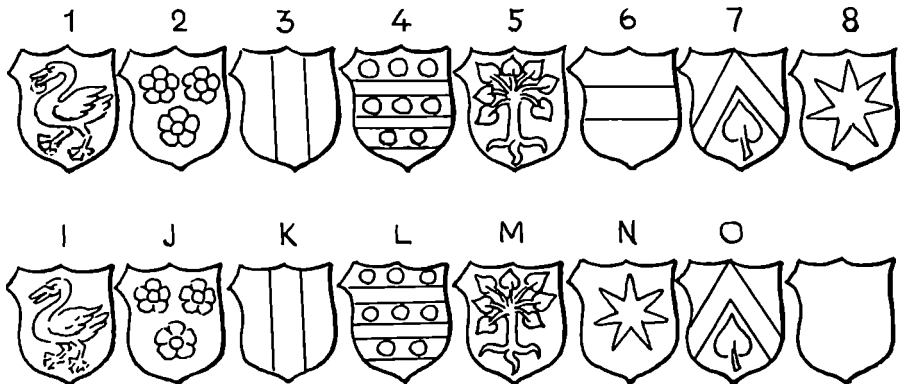
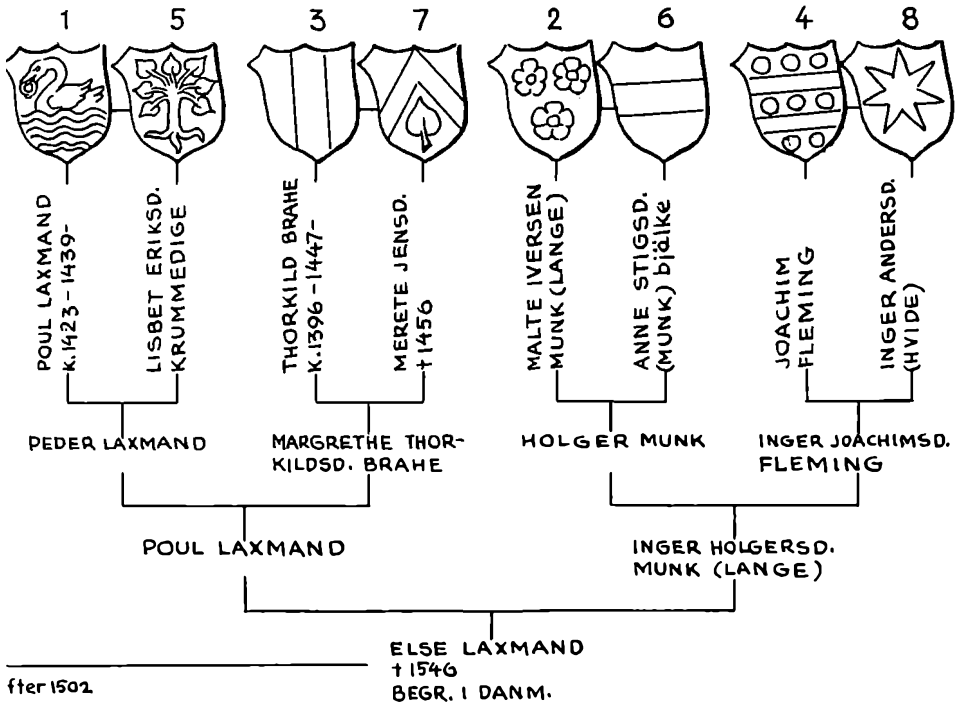

Vapnen i rätt ordning

Vapnens nuvarande ordning

liljor av guld. Den själländska ätten Lunges vapen.

F. I fält av guld två blå bjälkar. Om tinkturerna vore omkastade, skulle det vara en känd variant av den svenska Bielke-ättens vapen. Ätten för dock normalt skölden tredelad. Den skånska Bielke-ättens vapen, en gren av Galen, för två eller tre blå bjälkar i silver.

G. I fält av guld en balkvis ställd röd båt. Kan vara Bååt- eller Bonde-ättens vapen. Svarte Skåning förde båten svarti¹¹).

H. I blått fält en sjuuddig stjärna av guld. Gyldenstjerne (Gyllenstierna).

I. En svan. Tinkturerna ej angivna. En svensk ätt Svan är tidigast 1365 känd i Småland. Även i Östergötland uppträder personer under medeltiden, som för en svan i skölden. I Danmark har vi Svane från Nordjylland, som också kan ifrågakomma.

J. I fält av guld tre röda rosor. Skall hänsyn enbart tagas till tinkturerna blir en första gisning von Rosen. I Sverige har vi ingen känd släkt med tre rosor i denna ställning, däremot finns det på danskt område inte mindre än fem släkter, men vid bara två av dem är tinkturerna kända, Lange (Munk) och Dringenberg. I ingetdera fallet är dock fältet av guld.

K. I svart fält en stolpe av silver. Skånska Brahe-ättens vapen.

L. Fält 5 ggr delat i rött och guld. De röda fälten belagda med 8 bysantiner ordnade 3, 3, 2. Bör vara ätten Flemings vapen, som dock normalt är i rött fält två bjälkar av guld, som åtföljs av 8 bysantiner ordnade 3, 3, 2.

M. I blått fält ett träd av silver. Ätten Krummediges vapen.

N. I fält av guld en sjuuddig blå stjärna. Många ätter för en sjuuddig stjärna, men denna tinkurfördelning är ej känd av författaren.

O. I fält av guld en röd sparre över ett svart blad. Ett antal i huvudsak småländska medeltidsätter för sparren över blad. I de flesta fall är tinkturerna ej kända, ej heller den här förekommande tinkurfördelningen.

Enligt denna preliminära utredning har vi fått fram följande säkra vapen: Lunge, Gyllenstierna, Brahe, Fleming och Krummedige. Vad finns det då för allianser mellan dessa ätter inbördes eller med de övriga alternativa ätterna vid den aktuella tiden?

Efter något pusslande kan linjerna i ett anvapenschema skönjas, och kompletterat får det ett utseende, som framgår af bild 2, övre delen. Som synes sammanstrålar anlinjerna i en allians mellan ätterna Gyldenstjerne och Laxmand. Det är hövitsmannen på Kalmar slott åren 1497-1503, Abraham Eriksen, som efter 1502 gifte sig med Else Laxmand, dotter till danske rikshovmästaren Poul Laxmand till Vallen i Halland. Kontrahenternas anvapen grupperas enligt vedertagna regler i följande ordning: 1 farfarsfar, 2 morfarsfar, 3 farmorsfar, 4 mormorsfar, 5 farfarsmor, 6 morfarsmor, 7 farmorsmor, 8 mormorsmor.

Ordnas nu vapnen efter denna princip med det äkta paret i mitten och övriga utåt sidorna erhålles en uppställning enligt den mellersta vapenraden på bild 2. Undre vapenraden återger vapnens nuvaranda placering på altarbrunet. De omkastningar av vapnen som ägt rum kan vara sekundär, men uteslutas kan ej bristande genealogisk-heraldisk kunskap hos den, som utfört broderiet. Något som ju talar för det senare antagandet är, att en del av vapnen avbildats uppennbart felaktigt. Nu uppstår frågan, vem som är vapendekorationens upphovsman och altarbrunets donator

och till vilken kyrka denna prydnad ursprungligen varit avsedd. Här kan kanske en ingående godshistorisk undersökning ge besked. Ganska klart framstår dock Else Laxmand som initiativtagerskan, men hur förklara denna felåtergivning av fädernevapnet, vars utseende borde vara henne väl bekant? Hennes fader Poul Laxmand hade två sigill och dessa visar traditionellt svanen simmande, men utan ring i näbben¹²⁾. Detta kan vara en medveten brisyr och i så fall skulle endast vågskurorna saknas i den här broderade skölden. Bland Else Laxmands åtta anvapen saknas ett, Munk med bjälken. I övrigt är de korrekt redovisade med endast en omkastning. Makens anvapenräcka däremot har flera fel i vapnens inbördes ordning och innehåller ett par andra problem. Under förutsättning att vad vi nu vet om de berörda genealogiska förhållandena är riktigt, skulle endera vapen A eller B vara felaktigt och anvapen 6 ersättas av ett Sparrevapen. Anvapen 5 känner vi ej. Vi vet bara att Niels Eriksens änka år 1388 hette fru Kirstine, som då skrev sig till makens sätesgård Aagaard på Jylland. Endera av vapnen A eller B skulle då utgöra hennes fädernevapen, men vilket?

De här påtalade bristerna kan bero på, att Else Laxmand vid tiden för alttarbrunets brodering befunnit sig långt från hemmet och att hon endast haft sin egen minneskunskap att tillgå. Det är betecknande att det i samtliga fall är modernevapen, som okungheten gällt. Den sköldform som här förekommer var aktuell under 1500-talets första två decennier. Broderiet kan ha tillkommit senast i samband med makens död 1515 och tidigast 1502 vid parets giftermål. Att någon av barnen här skulle ha redovisat

sina 16 anor är uteslutet inte minst på grund av stilmässiga skäl.

Trots att detta alttarbrun, som utredningen bevisar, inte kan hänföras till 1400-talet, som man hittills trott, utgör det dock på sitt sätt ett föremål före sin tid. Det är, efter var författaren kunnat utröna, *det tidigast kända exemplet på användning av ett flertal anvapen i dekorativt syfte, som finns på svensk botten*¹³⁾. Detta kan också vara en av anledningarna till intrycket av bristande rutin vid dessa vapens gruppering.

Att dra några slutsatser, som kan bidra till ökad kunskap om de vapen som ingår i serien kan man knappast, då underlaget härför är alltför osäkert.

Litteraturbänvisningar

- 1) Sveriges kyrkor: Mörner, S., Sárkány, T., Waldén, B.: Ödeby kyrka, Volym 129, Sthlm 1969.
- 2) Branting, Agnes o. Lindblom, A.: Medeltida vävnader och broderier i Sverige, I, Uppsala 1928. Jf. daterade textilier från Askeby, Bexeda m. fl.
- 3) Ugglas, Carl R. af: Efterlämnade konsthistoriska studier. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Del 75, Sthlm 1951.
- 4) Sveriges kyrkor: Olsson, Martin: Riddarholmskyrkan, Band II:1,2. Volym 28,45.
- 5) Diplomatarium Suecanum III (1858-1965) nr 3045. Svenska Riksarkivet.
- 6) Lindblom, Andreas: Birgittas gyllene skrin. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Antikvariska serien 10, Sthlm 1963.
- 7) Frände: Person med vilken någon räknar sig i släkt (på grund av blodsband eller giftermålsförbindelse), anförvant, anhörig. Det torde finnas en viss tendens att förbehålla ordet för avlägsnare släktingar, särskilt släkting-

- gar i sidolede, fr. o. m. syskonbarn. (Sv. Akad. Ordbok).
- 8) Rietstap: Armorial Général, 2. uppl., Gouda 1887.
 - 9) Siegel des Mittelalters aus den Archiven der Stadt Lübeck, Lübeck 1879.
 - 10) Siebmacher, J.: Grosses und Allgemeines Wappenbuch, Nürnberg 1853-ff.
 - 11) Svante Banérs († 1628) Vapenbok. Handskrift nr 37. Trolleholms bibliotek.
 - 12) Thiset, A.: Danske Adelige Sigiller fra det XV, XVI og XVII Aarh. Kjøbenhavn 1905.
 - 13) Lagerholm, Nils: Den svenska stormaktstidens högadliga gravskick. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Antikvariska serien 16, Sthlm 1965. Jf. sid. 16-17, »Bruket av anvapen omnämnes första gången i Sverige i samband med de unga amiralerna Sten Svantesson Stures och Peder Axelsson Banérs gemensamma begravning i Sturegraven i Uppsala domkyrka 1565».

Tilläggas bör att den första anvapenräckan i Norden, författaren veterligt, finns på gravmonumentet över kung Hans, † 1513, drottning Kristine och prins Frans, skulpterat av Claus Berg i Sct. Knud, Odense. Seden vann snart efterföljd inom adelståndet, där man på gravstenen redovisade sina 4, 8 eller 16 anor, som tecken på sin adliga börd. Stenen i Magleby (Møen) över Anders Bille och Pernille Krognos † 1533 har 3 × 8 anvapen. Stenen i Roskilde domkyrka över landsdomaren i Skåne Lave Urne † 1530, utförd av Hans Maler, har 8 anvapen. En annan gravsten i Herlufmagle (Sydsjälland) utförd av den anonyme »Initial-Svend» över Oluf Daa † 1532 och Gundel Griis visar en intressant anvapengruppering 4 + 4 varav hälften med hjälm och hjälmprydnad. (Chr. Axel Jensen: Danske Adelige Gravsten, København 1951).

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af *Societas Heraldica Scandinavica*, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år (fra 1. april 1969): Dkr. 40 eller hvad der svarer hertil (Fmk. ca. 22, Nkr. ca. 38, Skr. ca. 28). Subskription uden medlemskab koster det samme. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 10-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemtest gennem *dansk postgiro 11 23 74*, Societas Heraldica Scandinavica, c/o Typograf St. U. Zangenberg, Grantofteparken 108, 2750 Ballerup, Danmark. Ved indbetaling på postkontor bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Alle tidligere numre af Heraldisk Tidsskrift kan fås. Priserne er som følger (portofrit): Nr. 1-10, pr. stk. Dkr. 12; alle 10 numre, med samlet register, Dkr. 80. Nr. 11-20, pr. stk. Dkr. 14; alle 10 numre, med samlet register, Dkr. 100. Nr. 1-20 samlet: Dkr. 125. — Nr. 21 og følgende numre, pr. stk.: Dkr. 20.

Redaktør:

Major O. H. M. baron Haxthausen, 4732 Snesere, Danmark

Redaktionsudvalg:

Redaktør Sven Tito Achen, Politikens Forlag, Vestergade 26, 1456 København K.
Kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. Albert Fabritius, Lindevej 8, 1877 København V
Forfatteren Hans Krag, Lastad, Søgne, Norge
Kontorschef Gustaf von Numers, Topeliusgatan 9 A 2, Helsingfors 25, Finland
Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, 852 50 Sundsvall, Sverige
Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Forfatterinden Ingeborg Buhl, Det adelige kloster, 4000 Roskilde, Danmark
Stud. jur. Hans A. K. T. Cappelen, Bygdøyallé 123 B, Oslo 2
Sokneprest Paulus Holm, Kråkerøy, Fredrikstad, Norge
Dr. phil. Herman L. Løvenskiold, Riksarkivet, Bankplassen, Oslo
Häradshövding Bo Tennberg, Loveret 1, Jakobstad, Finland
Cand. mag. Allan Tønnesen, Rahbeks Allé 36, København V
Friherre Christopher von Warnstedt, Skeppargatan 684, 114 59 Stockholm

Heraldisk Selskabs styrelse siden 28. maj 1970:

Redaktør S. T. Achen, Politikens Forlag, Vestergade 26, 1456 København K (formand)
Kommandørkaptajn E. Borg, Østerbrogade 102, 2100 København Ø
Major O. H. M. baron Haxthausen, 4732 Snesere, Danmark
Dr. phil. Herman L. Løvenskiold, Riksarkivet, Bankplassen, Oslo
Reklamchef Jan Raneke, Vallgatan 3, 234 00 Lomma, Sverige
Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark (sekretær)
Häradshövding Bo Tennberg, Loveret 1, Jakobstad, Finland
Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark
Typograf St. U. Zangenberg, Grantofteparken 108, 2750 Ballerup, Danmark (kasserer)

Selskabets arkiv beror hos:

Universitetslektor, cand. mag. Jørgen Tvevad, Københavns Universitets historiske institut, Bispetorvet 3, 1167 København K

Tidsskriftets ekspedition:

Typograf St. U. Zangenberg, Grantofteparken 108, 2750 Ballerup, Danmark